

Branting om Viktor Larsson
José Rizal
Berättelsen om en lök
Litteraturen i Norge just nu

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 2 1985 PRIS 25 KR

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.
117 28 Stockholm

Telefon: 08 — 84 73 14
Mottagning: måndagar 18 — 20
Postgiro: 35 60 72 — 9
Bankgiro: 324 — 1262
Prenumeration: 110:-/4 nr
Stödprenumerat: 150:-/4 nr
Medlemskap: 100:-
Årsavgift: 100:-

Förr och Nu ägs av föreningen med samma namn.

Föreningens paroller är:

- FÖR EN FOLKETS KULTUR
- FÖR EN FOLKETS HISTORIA
- FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-
OCH TRYCKFRIHET
- ANTIIMPERIALISM

Styrelse:
Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansv. utg.
Anette Sandström, kassör
Tomy Gustavsson
Gunilla Karlsson
Per-Olov Käll
Ann-Karin Lennartsson
Anne Lidén
Mats Miljand
Margareta Zetterström
Håkan Ågren
Kerstin Nordfors
Jan-Olof Erlandsson
Kent Begler

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ånda från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrorelsetraditionen fortfarande är en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Kent Begler. Ledare	4
Jan Myrdal. Viktor Larsson	5
Hjalmar Branting. Viktor Larsson	6
Margareta Zetterström. På spaning efter Strindbergs Vaivre	11
Jan Stolpe. José Rizal. Filippinernas nationalförfattare	17
José Garcia Villa. Mannen, som var lik Rizal	19
Carl-Eric Johansson. Språkets makt	26
Lars Krumlinde. Almqvist som rektor	28
Anne Lidén. Originalfoto av C.J.L. Almqvist utan lösskägg	32
Lars André. Vända världen ryggen	33
Torsten Jurell. Berättelsen om en lök	35
Ove Allansson. Sjöfolkets penna eller förbundets?	45
Thorvald Steen. Om Dag Skogheim	52
Thorvald Steen. Norge just nu (något om den litterära situationen 1984	53
Per-Olov Käll. Bygga hus	56
Staffan Glassel. Bertrand Russell — »den ständige skeptikern»	61
Bokanmälningar	63

Omslag träsnitt av Torsten Jurell

Vi lever i en tid av sprickande samförstånd och djupnande motsättningar inom litteraturen. Det mulnar i kulturens krater. Vi ser hur ett nytt mönster växer fram i vårt lands litteratur. Denna tendens avspeglar sig som en alltmer renodlad motsättning mellan en verklighetsinriktad, samhälleligt medveten litteratur och en med skygglappar försedd estetisism som sätter språkligt raffinemang, själfullhet och invecklade andliga övningar i högsåtet.

I alla sådana skeden av hudömsning avkastar litteraturens underjordiska rörelser förändringar i själva sin skorpa, dvs vad som på fint språk kallas meta-litterär reflexion. Alltså kulturdebatt på vanlig svenska. I *Expressen* pågick under vårvintern en debatt om realismen med bland andra Lars Åke Augustsson, Ulf Eriksson och Stig Larsson. BLM:s första nummer för året ägnades i sin helhet realismen, denna flerfaldigt dödförklarade storhet som emellertid lik en fågel Fenix ständigt reser sig ur askan, envist gåckande sina vedersakares förhoppningar.

Inom *Förr och Nu* har vi alltsedan vår födelse arbetat för en realistisk tidskritisk litteratur med spejsarna vända mot överheten och dess etablerade sanningar, mot den offentliga lögnens växlande uppenbarelseformer. En kämpande litteratur, en litteratur i Almqvists och Strindbergs efterföljd. Just därför har vi valt oberoendets väg; man kan inte gissla staten och samtidigt äta ur dess hand.

I mer än ett decennium har vi nu överlevt enbart i kraft av stödet från våra läsare. Att denna vår samhällskritiska undergrävande och icke officiellt godkända verksamhet under hela vårt livstid varit en nagel i ögat på den statsubventionerade pressens skribenter är ju ingen hemlighet. Man tycks vändas var dag över vår existens. »Varför kan de inte ta statsbidrag och bli lydiga — precis som vi?», är det nog mången skrå-

puk som undrat vid den officiella kulturens middagsbord. Inte minst har oron varit påtaglig hos *SvD*, den tidning som uppbär det utan all jämförelse största statsbidraget i svensk press.

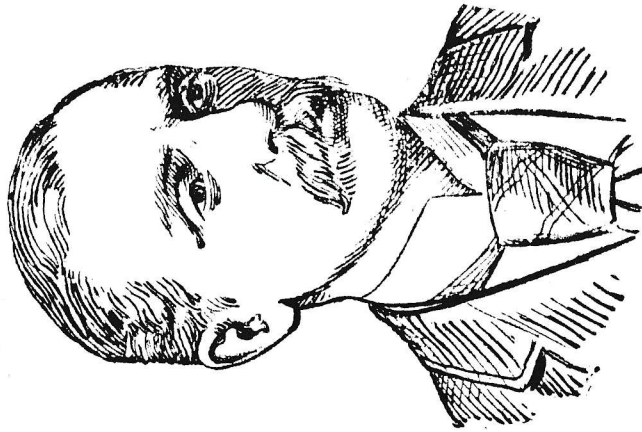
Nu senast var det Karl Nordlander (*SvD* 85-01-20) som serverade tidningens läsare ett angrepp som i sin ohöjda illvilja överträffar det mesta i denna genre. Hans lilla plumpna påhopp är inte alls intressant för sitt innehålls skull — det innehåller ingenting i sak — utan för vad den utsäger om hur man på vissa håll inom statsubventionerade pressen betraktar *Förr och Nu*. Man är oroad, man vändas.

Men i *Förr och Nu* kommer vi att fortsätta vårt arbete inom den stora kritiska realistiska traditionen. När man ställer saken på sin spets — och det kan det ibland vara nyttigt att göra — så finns det för litteraturen blott två vägar att välja mellan: verklighetens väg eller skönandarnas. Ansvarets väg eller de graciösa piruetter som skönandarna alltid tillgriper för att undkomma verklighetens och samtidens hotfulla fordringar.

Det måtte väl vara vår tydlighet, det faktum att vi aldrig svävat på målet i denna avgörande valfråga, i förening med vår förargelseväckande och rent oförsämda självständighet som väcker ont blod hos överhetens estetiserande hovnarrar. Nå, låt då det onda blodet svalla! Det är deras litteratur som riskerar att åderlätas och förtvina i brist på kontakt med verkligheten. Medan den litteratur däremot som arbetar med sin egen tid och dess problem — den kommer aldrig att dö ut. Ty verkligheten är människans levebröd. Eller som Ivar-Lo Johanssen formulerar det i BLM-numret om realismen:

»lag bekymrar mig inte så mycket för realismen. Den kommer att leva. Konsten kommer alltid tillbaka till verkligheten.»

Kent Begler

Viktor Larsson

av Jan Myrdal

Frams förlag gav år 1910 ut Viktor Larssons *Skrifter* i en serie 25-öreshäften som spreds bland hans tusentals läsare inom arbetarrörelsen. Z. Höglund hade gjort urvalet och skrivit inledningen. Det finns skäl att citera dess avslutningsord:

»...har han dock genom sin värksamhet tillförsäkrat sig en varaktig plats i eftervärldens minne. Åminstone bland dem som skattar högst av allt den tappa och oegennyttiga kampen för folkets rätt och frihet. Bland dem skall han minnas lika visst som en Adolf Hedin, en Carl Lindhagen, en Hjalmar Branting, en Axel Danielsson och en Mauritz Hellberg, denna stolta rad av demokratiska pionjärer under sekelskiftet. Han kunde förvisso säga med Heine:

'Nennt mann die besten Namen

so wird auch der meine genannt,' ty hans namn skall leva bland de bästa i den svenska demokratins historia.»

Men den svenska demokratin har av de härskande givits kort minne och Viktor Larssons namn är därför utsuddat ur det folkliga medvetandet samman med nästan alla andra föregångares namn och gärning. Överklassen vet vad den gör, som Strindberg påpekade. Om den inte hade makten över skönheten, tänkandet, minnet, historien, medvetandet då skulle folket för länge sedan förmått göra upp med den rådande och skändliga o-ordningen i världen.

Att återställa namnen och historien är alltså för oss en nödvändig uppgift. Därför publiceras här såväl Viktor Larsson som Hjalmar Brantings dödsruna över honom ur Social-Demokraten 28 september 1908. ●

Viktor Larsson

av Hjalmar Branting

Ännu genljuder segerjublet över den stolta avslutningen på arbetarnas och demokratins lysande valkamp. "Front-mot-socialismen"-politiken har fått av valmännen en dom, så förkrossande som väl ingen av oss vågat räkna på för två månader sedan. Mera jämnad än någonsin ligger vägen framför oss för fortsatt arbete. Då stiger döden in i vår krets, väljer en av våra skarpaste klingor, en av dem som oftast och säkrast syntes blixtra i kampens tummel. Obevekligt slås den för alltid ur stridsmannens domnade hand, ett *memento* mitt i triumfens ögonblick att varje seger måste köpas dyrt med offer även bland segrarna själva.

Det blir förstämning och sorg i de vidaste kretsar av Sveriges arbetande folk när budskapet når dem att redaktör *Viktor Larsson*, "Hallandspostens" V. L., stupat på sin post. "Soc.-D." kunde härom dagen meddela att hans hälsa gav anledning till bekymmer. Han hade träffats av en magåkomma, som nödvändiggjorde en operation, vilken tyvärr måste upprepas. Detta gick han icke igenom. I går f. m. avled han på sjukhuset i Halmstad.

Född 1863 tillhörde Viktor Larsson 80-talets unga radikala genombrottsläkte. Han studerade i Lund, men kastade sig med iver in i tidens stridsfrågor och drevs

snart av dessa intressen in på tidningsmannens bana. År 1888 inträdde han i "Hallandspostens" redaktion, där han tidigt fick ganska fria händer att utveckla sina anlag som bedömare av dagens alla företeelser och ej minst som polemiker. Hans artiklar väckte uppseende för sin oförfärdade utsjunga av klart radikala meningar, men även för en stilistisk fart och flykt, som var helt medryckande, samt ej minst för den lätthet med vilken den unge publicisten strödde dem omkring sig. "Hallandspostens" ägare, red. Svensson, märkte snart vilken skatt för sin tidning han fått i V. L., och trots dennes allt mera utpräglade socialistiska inslag i sin åskådning gjorde han honom 1897 till redaktör för "Hallandsposten".

Sedan dess har den tidningen varit V. L. och burits fram till betydelse som språkrör för hans tankar. Den kolossala produktivitet han där utvecklat är ganska säkert enastående i samtida journalistik. Att därvid understundom något större sovring hade varit önskvärd, det är ofantligt lätt att anmärka. Men ingen av de gröniga klandrare, som nu komma att söka avfärda V. L. med överlägsenhet och peka på svagheter i hans stil eller förhastanden i hans omdömen, kan ändå i minsta mån ens rent formellt taga upp en tävlan med vad den nu bortryckte kunde åstadkomma i sina många bästa stunder, när han skrev under äkta inspiration, driven av glödande harm mot orätt och förtryck eller av den varmaste medkänsla för mänskligt lidande, för de förtryckta och betungade. Intet under att sådana hans artiklar eller delar därav vandrade hela arbetarpressen runt, överallt kärkomma för sin målade, kraftiga stil, för sin vassa kritik av fienderna och för sin förmåga att ge ur all-

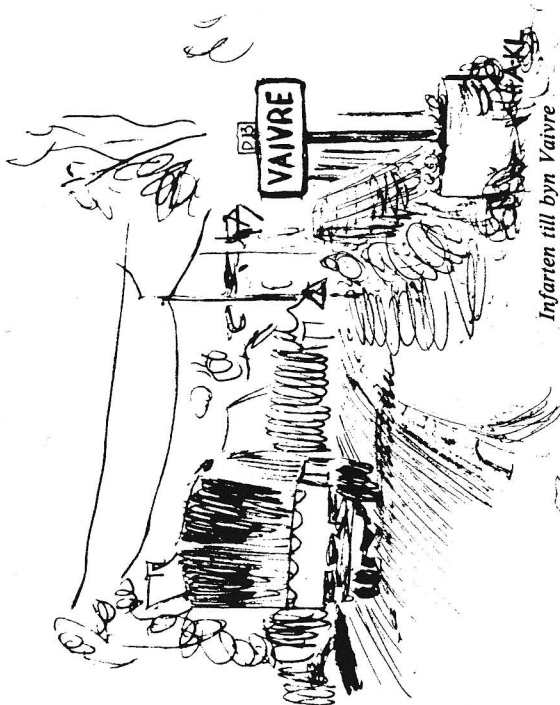
männa synpunkter en klar belysning av de konkreta fallens yttersta innebörd.

En kort tid var Viktor Larsson riksdagsman; det var år 1902, då rösträttskampen nådde sin höjdpunkt. I riksdagen kände han sig mindre väl hemma; pennan var och förblev hans vapen. "Soc.-D:s" läsare från den tiden minnas säkert mer än ett betydande bidrag från hans hand. Även senare har han då och då direkt velat tala till "Soc.-D:s" läsekrets. Och han var så mycket mera välkommen som han ju sedan ganska länge även officiellt och formellt slutit sig till vårt parti, det enda av vilket han hoppades verkligt ärligt och hänsynslöst arbete för de radikala idealer han från ungdomen hyllat.

Men Viktor Larsson var ingalunda enbart politikern och polemikern. Han hade icke för intet gått i skola hos Brandes och Strindberg — den unge Strindberg — hans radikalism var lika mycket en allmän-kulturell och litterär sådan som politisk. Socialdemokratin som *kultur*-rörelse var därför ett bland hans käraste ämnen, och därav kom också den oförsonliga kamp han redan tidigt förde mot den anarkistiska råhetsskulten och dess översta prelater. Dessa ha också hedrat honom med ett alldeles särskilt hat. Men V. L. har gjort mer än de flesta för att hålla sambandet uppe mellan arbetarrörelsen och tidsströmningarna bland "de intellektuella". Han, vilken i de saftigaste färger kunde skildra bourgeoisieins dekadans, hade dock alltid klart för sig att den andliga odling vårt nutida kapitalistiska samhälle skapat och uppehåller måste vi rädda över till den kommande kulturepoken, till arbetarklassens tidsålder.

Personligen älskvärd och vänsäll, med det drag av självironi och försonande humor som en stridens man ej får

På spaning efter Strindbergs Vaivre

Infarten till byn Vaivre

av Margareta Zetterström

□ »Vaivre var en helt ordinär by. Det enda som skilde den från andra byar var Strindbergs text. Byn var beskriven, omskriven. Jag kunde hela tiden konfrontera mina egna sinnesintryck, allt jag såg och hörde, med en litterär källa. Det var ur den konfrontationen besökets värde härrörde. Därur steg spänningen.»

Margareta Zetterström berättar här om en resa på den franska landsbygden, i August Strindbergs spår.

En dag i början av juli hade vi styrt bilen söderut mot staden Vesoul i Franche-Comté. Det var en dag alldeles för varm för utflykter. Men sanden i timglaset hade snart runnit ut. Vistelsen på den franska landsbygden skulle inom kort vara till ända. Det gällde att utnyttja varje tillfälle som ännu återstod för att studera provinsen och dess invånare.

Jag åkte med Strindberg som ciceron. Hans resa hade börjat och slutat i Franche-Comté, landskapet intill den schweiziska gränsen vilket först vid 1600-talets slut införlivats med Frankrike. Strindberg hade

kommit österifrån, med järnvägen från Basel. Han passerade gränsen och tullen den trettionde augusti och gjorde sina studier i landskapet i månaden septembers början. Det var den tid på året han ansåg bäst lämpad, ty då var spannmålsskörderna avslutade och de aktuella siffrorna för jordbruket färdiga att insamla.

Strindberg hade gjort sin resa bara något decennium efter fransk-tyska kriget. Lidelserna svallade då ännu höga efter förlusten av Alsace, och varje besökande utlänning i de östra områdena betraktades som en potentiell, preussisk spion. På hundra år hade

sakna, därest han icke skall vara en torr pedant, gick Viktor Larsson genom livet som en äkta 80-tals-man, trogen sin fana, idealist uppe i 40-åren, ej utan mänsklig skräpighet men lika fullt en man, som världen vore bra mycket bättre om det funnes litet flera av. För trofast och outtröttligt arbete i den stora frigörelsens tjänst skall Sveriges arbetarklass och all ärlig demokrati i landet bevara honom i tacksamt minne. Han fick dö under segerdagar, och till hans sjukbädd nådde budskapet om deras nederlag, mot vilka han fört en så god och ärlig kamp. Är det inte egentligen den bästa lott någon av oss kan önska? Han fick vara med och förbereda för den tid som kommer, att han ej fick se dess ankomst närmare ligger i människolivets korthet och slitning av kropp och hjärna under daglig 20-årig kamp. Ingen av oss, som stå i samma strid, hinner "målet", ty om detta är äkta och som det bör vara, så viker det undan alljämt och nya mål resa sig bakom de närmast uppnådda. Och ytterst är det ju stridens, arbetets glädje, icke det färdiga verkets stillhet, som är nerven i vår tillvaro. Viktor Larsson har haft ett liv av strid och arbete, han har kämpat en god kamp. Vårt tack för allt det bästa han givit, vår hyllning, i saknad och vemod, men i visshet om att god livsgärning lever, åt den stupade stridskamratens minne. ●

(Soc.-D. 28 sept. 1908.)

förutsättningarna för ett besök i Franche-Comté fullständigt förändrats. Det politiska och militära läget i Europa var nu ett annat. Alsace var inte längre omtvistat, dess franska nationalitet inte längre ifrågasatt.

Strindbergs väg till Franche-Comté hade gått genom bergspasset mellan Vogeserna och Jura. Han tog sitt första nattkvarter i staden Vesoul och noterade vid ankomsten till slättlandet att trakten såg fattig ut. För oss var både resvägen och årstiden en annan. Vi kom körande N 57 norrifrån en fuktig het julidag strax efter lunch. På slätten utanför Luxeuil passerade vi ett flygfält. Utanför byn Saulx stod majsen hög och såden tät. Här var icke höga berg utan låga, böljande kullar. I floden Durgeons dalgång låg så staden Vesoul med höjden la Motte som blickfång i landskapet. Allt såg rikt och präktigt ut, bygden välmående.

Jordbruket vittnade om allt annat än fattigdom. Och själva staden, en vital småstad med tjugotusen invånare, var full av nya böningshus, moderna industrier och omfattande vägbyggen. Bonden dominerade inte längre stadsbilden. Vi kunde inte som Strindberg på salutorget mönstra traktens lantbefolkning. I stället för torgmadamernas grönsksbord såg vi bara bilar, banker, välfyllda affärer och beskäftiga stadsbor som skyndade fram på gatorna.

Från Vesoul hade Strindberg dragit västerut genom stadsporten för att i bondbyn Vaivre uppsöka reptilen i själva dess håla. Nu var stadsmuren riven och vi fick söka oss en annan väg, modern och asfalterad, som troligen inte alls var identisk med den gamla landsvägen, därtill föreföll den mig alldeles för rak till sin sträckning.

Gränsen mellan stad och land var idag utsuddad. Stadsbebyggelsen sträckte sig långt utanför den egentliga staden. På en del av de fält där Strindberg hade sett höstslåttern pågå som bäst, där liarna vinit och råfsorna raspat, där upptog nu låga moderna industribyggnader en stor bit av åkerarealen.

Förändringen var dock inte fullständig.

Vaivre låg kvar, och för att inte komma i samma misstämning som vid jakten på Galletten beslöt vi först uppsöka byns kafé. Vi behövde lite respit. Kläderna klubbade på kroppen. Vi var svettiga och törstiga efter bilresan.

— *Bonjour Madame!* Kan vi få två kaffe och tre stora glas lemonad.

Vi slog oss ner på de höga stolarna vid disken. Kafévärdrinnan var en mörkhårig dam i femtioårsåldern. Hon bröt på italienska, kunde inte vara infödd Vaivre-bo.

Kaféet var inrymt i ett hus som definitivt inte kunde härstamma från 1880-talet. Det låg inne i byn, vid genomfartsgatan. Strindbergs krog, där han inmundigat fläsk med kål, ost och påron samt druckit av landets enkla vin, hade däremot legat i andra änden av byn, lite utanför rentutav. Vi skred ändå till verket och började utfråga värdrinnan. Svaren kom med italiensk accent.

— Hur gammalt är det här kaféet, *Madame*?

— Det öppnade väl någon gång efter kriget.

— Vilket krig, *Madame*?

— Andra världskriget naturligtvis.

— Men har det då inte tidigare funnits något annat kafé här i byn?

Italienskan lade pannan i djupa veck. Hon brydde sig inte om att hon visste inte besked i frågan men ville heller inte erkänna sig svarslös. I stället turnerade hon vår fråga genom att bolla en annan tillbaka.

— Jag hör att ni är utlänningar. Turister, förmodar jag?

— Ja, *Madame*.

— Får jag fråga av vilken anledning ni intresserar er så för Vaivres gamla kafé.

— Åh, sade jag och fiskade upp mitt tummade exemplar av Strindbergs reseskildring ur axelväskan. Vi är svenskar, förstår *Madame*, och på 1880-talet besökte en svensk författare Vaivre. Han har skrivit byn här i boken, tillade jag och pekade ut sidorna trots att den italienskfödda fransyskan rimligtvis inte kunde läsa ett ord av den svenska texten.

Nu växte med ens intresset för våra per-

soner. Värdrinnan vände sig till ett par andra kafégäster för att inhämta deras sakkunskap. En livlig överläggning vidtog borta vid ett av småbord. Till slut sammanfattade värdrinnan resultatet av rådslandet.

— Det fanns för länge sedan en krog någonsans där bortåt, sade hon och pekade obestämt i fjärran, men den är riven nu. Vad hette författaren som skrivit boken? Frågan ställdes halvt av intresse, halvt av artighet.

— Strindberg, svarade jag, August Strindberg. Han är Sveriges störste författare. Men nu är han förstas död sedan länge.

Ingen på kaféet i Vaivre hade tidigare hört hans namn. Men det faktum att en utlänning från norra Europa för nästan hundra år sedan hedrat just deras by med ett besök hade en märkbart positiv effekt på stämningen.

— Strindberg, Strindberg, muttrade kafégästerna som om de ville lägga namnet på minnet.

I den svenska litteraturen hade jag två böcker som jag aldrig släppte kontakten med. Den ena var *Gösta Berlings saga*. Den romanen följde mig jämt och ständigt. Jag klarade mig inte utan den. Selma Lagerlöf hade bättre än någon annan författare jag kände förstått att skildra det dysterhetens tillstånd som väl någon gång drabbade varje människa, den stund då livet förlorade sin mening, saltet sin salta. Och så plötsligt, när man minst anade det, den snabba förändringen: bjällror, fotstamp, musik. Förvädlingen som gjorde att livet kunde fortsätta och tillvaron återfå sina färger.

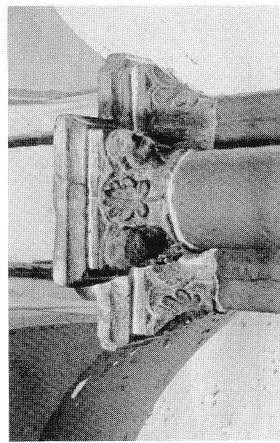
Min andra ständiga följeslagare var Strindbergs *Bland franska bönder*. Jag läste denna bok hemma i Sverige och jag läste den framför allt när jag var på resa i Frankrike. Där fanns i denna 1800-talsprosa en friskhet som fortfarande var oöverträffad. En friskhet i språket som också var en friskhet i iakttagelserna. Ett verklighetsintresse som smittade av sig, och inte bara gällde de landskap Strindberg själv besökt.

Hans text väckte också lusten att studera andra bitar av verkligheten. Världen var stor. Världen var spännande. Det var trots allt — en lust att leva. Så löd det budskap jag avläste mellan raderna. Och på så sätt liknade mina två favoriter varandra. De verkade i samma riktning, var samma andas barn, produkter av samma tid, fästän de i det allmänna medvetandet, och i den närsynta litteraturhistorien, uppfattades som högst olikartade verk, uttryck för två helt disparata strömningar.

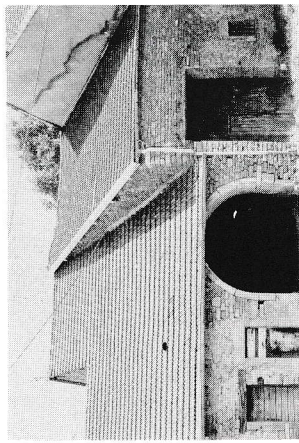
Men Strindberg var samtidigt knepigt att läsa. Det gällde att inte ta varje upplysning för given. På vägen från Vesoul ut till byn Vaivre påstod han sig ha sett redukten på Belfort i östlig riktning. Hur det kunde vara möjligt förstod jag bara inte. Staden Belfort låg dryga sex mil från Vesoul. Och i Vaivre måste man, enligt de uppgifter jag inhämtade på kaféet, bestiga ett trehundra-åtta meter högt berg utanför byn för att över huvud taget kunna se så långt. Dessutom var sikten nästan alltid skymd, även uppiifrån berget, till följd av ogynnsamma väder-och luftförhållanden.

En misstanke föddes i min hjärna. Strindberg hade naturligtvis gått upp på berget som en gång i tiden varit platsen för ett romerskt härläger. Kanske hade han där, i den klara septemberluften, kunnat ana konturerna av Belfort. Men när han sedan skrev ut sin text möblerade han om bland fakta. Åsynen av det befästa Belfort passade bättre i ett annat sammanhang, när han samtalade med slätterfolket nere på slätten och där blev rädd att tas för spion.

Strindberg var exakt i detaljerna, men det var en *subjektiv* exakthet. Denna personlighetens närvaro i texten yttrade sig också i själva ordvalet och skapade den speciella humor som präglade varje sida, även när ämnet var de mest allvarliga ting såsom jordbrukskriser och spannmålstul-lar. *Ballon* var det franska ordet för en avrundad bergstopp av karaktäristisk form, vanlig i Vogeserna. Strindberg kunde naturligtvis inte höra ordet utan att pröva den paradoxala sammansättningen *granitball-*

1

2

1 Kapitäl i Vaivres kyrka.

2 Ekonomibyggnad i byn Vaivre med den karaktäristiskt rundade portalen.

long. Jag tyckte mig se dem, Vogesernas granitballonger, på en gång svävande och stentunga. Det var en humor, exakt i anslaget, brutal i tonen som gjorde verkligheten ännu mer spännande. En humor som gav aptit på livet. Och det var ofta det jag sökte i konsten. Ty annars fastnade jag så lätt i den avskyvärda melankoli som alltid rådde stunden innan bjällorna klingade och Gösta Berling stampade av sig snön på förstubron.

Vi lämnade kaféet för att ta själva byn i betraktande. Inga människor syntes ute. Eftermiddagen var het och slö. På vägen som gick rakt genom byn körde en och annan bil. Annars var allt öde. Persienner nerdragna, fönsterluckor stängda. Byn sluten inom sitt skal, reptilen gömd djupt inne i sin håla. Om invånarna var bönder var alls inte lätt att avgöra. Ingenting i exteriören tydde på det. Inga gåss och ankors plaskade i rännstenen. Inga dynghögar reste sig ut-

anför portarna. Inte en den moderna tidens jordbruksmaskiner stod uppställda på gårdarna. Utanför byn fanns åkermark. Men inga människor var i arbete på fälten. Kanske bodde jordens brukare i de hus vi såg. Men det var icke gott att se med blotta ögat.

Bygatan var bred och asfalterad, husen nybyggda eller restaurerade. Att vi kommit rätt bekräftades dock av byggnadsmaterial. Många hus i byn var av den varma, grågula jurakalken, och om ögat blundade för den moderna tidens tillbyggen och reparationer var det kanske möjligt att föreställa sig byn så som den måste ha sett ut vid 1800-talets slut.

Längs vägen upp mot kyrkan låg några hus av äldre karaktär, ett par förfallna ekonomibyggnader, en del med den klassiska, rundade portal som var kännetecken för traktens bondgårdsarkitektur. Jag försökte i tanken rekonstruera Strindbergs Vaivre. Bakom höga stenmurar skymtade jag ett stort hus som möjligen skulle kunna vara den seigneursbyggnad Vaivres bönder stordat vid revolutionen. Men jag upptäckte ingen kalkstensornamentik, fann inget som helst bevis för min godtyckliga hypotes. Jag fick tills vidare nöja mig med slutsatsen att ingenting, utom den varma grågula jurakalken band det moderna Vaivre samman med Strindbergs 1800-talsby.

Vi ströövade upp mot kyrkan. Den var tämligen ny och inte alls omnämnd i Strindbergs bok. Utvändigt helt ointressant som byggnadsverk, men ändå invändigt försedd med kapital som vittnade om att en äldre kyrka funnits på platsen. Från korets pelare blickade grova, stiliserade ansikten ned på oss. De kunde vara från 1000-talet, möjligen 1100-talet. De var inte alls aristokratiskt förfinade utan bondskt råa i synen, förfäder till de upproriska Franche-Comtésare som genom århundradena kämpat mot den franska centralmakten och jorägarnas utsugning.

Vi lämnade kyrkan och gick åter ned mot bygatan, genomfartsleden. Vi konstaterade att byn hade både slakteri, bageri och

speceriaffär samt ett stort *mairie*, vitrappat och välhållet med svårbedömbart vad åldern beträffade. Vid järnvägsstationen fick vi åter upp spåret efter Strindberg. Stationshuset var gammalt och användes inte längre som väntsal. De flesta tåg rusade bara förbi, stannade inte ens. Vid spåren stod en skylt med texten *Présentez-vous au rôleur du train pour acheter ou valider votre billet*. Vänd er till tågets konduktör för inköp eller stämpling av biljett. På den sida av stationshuset som vette ut mot järnvägs- spåren hade ortsnamnet VAIVRE stått att läsa med stora svarta bokstäver. Idag var namnet övermålat med vit färg, kunde bara anas som en skugga.

Bredvid järnvägen låg boningshus. Efter jag tog min sista bilder. Kan ni säga mig hur gammalt stationshuset är?

Kvinnan såg vänlig ut men blev överraskad av frågan. Byn besöktes sällan av turis-

ter. Och vem kunde vara så idiotisk att han intresserade sig för Vaivres gamla nedlagda järnvägsstation. Det var ju skratretande. Men hon svarade ändå tillmötesgående.

— Stationshuset är från förra seklet, *Monsieur*.

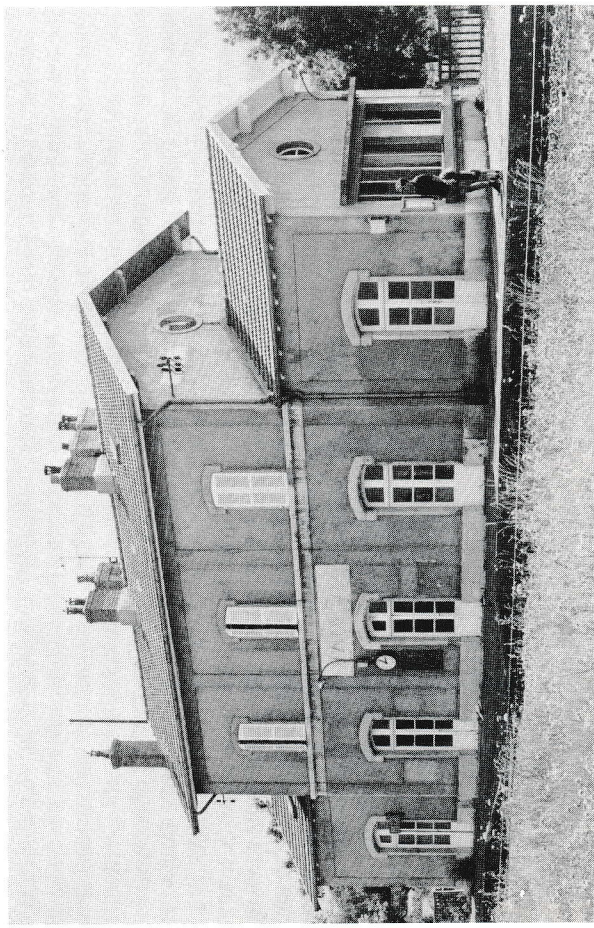
— Tror ni det var färdigbyggt på 1880-talet?

— Ja, men då var det nog ganska nytt. Får jag i min tur fråga varför ni är så intresserad av våran gamla station?

— Jo *Madame*, sade Svante och upprepade den förklaring jag redan serverat på kaféet. Vi är från Sverige och på 1880-talet besökte en av vårt lands största författare byn Vaivre. Han har skrivit om besöket i en bok. Han promenerade hit ut till fots från Vesoul men tog tåget tillbaka. Någon gång på 1880-talet måste han ha stått just här utanför stationshuset och väntat på tåget.

Kvinnan blev imponerad. Hon ropade på en äldre man i en närbelägen trädgård. Han var gammal, säkert åtio eller nitio år. Med hög röst frågade kvinnan gubben, som hördedåligt, om det stämde att det nuvarande

Vaivres nedlagda järnvägsstation.

stationshuset var färdigbyggt på 1880-talet. Hon hade blivit rädd att hon lämnat felaktiga uppgifter och ville rådfråga någon ur den äldre generationen.

— Jo då, nickade gubben, stationshuset var byggt då. Men är det inte en förskräcklig värme idag, tillade han som om samtalssämnet inte alls intresserade honom.

Kvinnan lämnade gubben att fortsätta sin slummer i trädgårdens skugga. I stället vände hon sig åter till oss:

— Vad var det han hette, er store författare?

— Strindberg, *Madame*, August Strindberg. Han bodde mycket i Frankrike och har också skrivit några böcker direkt på franska. Men den här reseskildringen, där Vaivre är beskrivet, finns inte på franska. Den är inte översatt.

— Strindberg, Strindberg, sade kvinnan. Hon hade lika lite som kafévärdinnan och hennes gäster hört den svenske författarens namn tidigare.

Vi sade adjö och gick tillbaka till bilen. Det var för hett att bestiga berget utanför byn. Vi lämnade redutten på Belfort åt sitt öde. Vi skulle i alla fall inte ha kunnat se någonting i det värmedis som råde.

Besöket i Vaivre var slut. Ingenting hade jag sett av Strindbergs bondby, förutom jurakalken och stationshuset. Men vad hade jag väntat? Tiden stod inte stilla. Mänskonerna arbetade och strävade, nöjde sig inte med den verklighet som gavs dem som gäva vid födseln. De utvecklade och förändrade, rev och byggde nytt, uppfann och förbättrade. Att 1980-talets Vaivre inte var samma by som 1880-talets, var inte det egentligen trösterikt? Tänk, om jag hade kommit till en bondby som i hundra år sovit sin törnsasömn, där inget förändrats och allt var sig likt, där varje detalj stämde överens med Strindbergs text. Hade inte det varit stagnation rätt och slätt? Stagnation och förfall. Kanske rentav *urveckling bakåt* ges.

Innan vi helt lämnade Vaivre körde vi ut till en liten sjö som låg strax bredvid byn. Det föreföll inte vara en naturlig sjö utan

en uppgrävd damm. Men vad gjorde det för skillnad i värmen. Och om jag tidigare undrat var Vaivres invånare höll hus, fick jag nu en del av svaret. Här låg de i solen, de som var lediga och inte behövde arbeta. Dammen var full av brokiga segel, badande barn och vuxna. Jag hjälpte Andreas av med kläderna och lät honom svalka av sig i vattnet.

Jag tänkte på historien och vår kunskap om gångna tider. Hur styrde inte slumpen intresset! Till Vaivre hade Strindberg visat vägen. Det fanns annars ingenting i själva byn som gjorde den mer sevärd än andra byar, inga uppseendeväckande konstverk eller minnesmärken. Inte ens kyrkans kapitäl renderade byn någon plats i turisthandböckerna. Sådana skulpturer fanns ju i var och varannan fransk landskyrka. Vaivre var en helt ordinär by. Det enda som skilde den från andra byar var Strindbergs text. Byn var beskriven, omskriven. Jag kunde hela tiden konfrontera mina egna sinnesintryck, allt jag såg och hörde, med en litterär källa. Det var ur den konfrontationen besökets värde härrörde. Därur steg spänningen.

När Andreas kommit upp ur vattnet tog jag själv av mig sandalerna och doppade benen. Jag hade inte packat baddräkt till utflykten. I Strindbergs text fanns ingenting som kunde förbindas med strandliv. Sjön var säkert en modern skapelse. Men vädret var detsamma nu som då. Luften var het och eftermiddagssolen lika brännande som vid lunchtid.

Jag lämnade Vaivre bakom mig slumranden i julivärmen. Jag hade besökt en by där absolut ingenting fanns att se för den som mätte med Michelin-guidernas mått. Jag hade besökt en by där allt fanns att se, en by lika intressant som var och en av Frankrikes otaliga bondbyar. Ingenting stämde med Strindbergs beskrivning. Tiden hade förändrat scenbilden. Men det var Strindberg som gav mig ögon att se med. ●

Foto Margareta Zetterström och
Svante Svensson

José Rizal — Filippinernas nationalförfattare

av Jan Stolpe

□ Jan Stolpe skriver om den store filippinske författaren José Rizal. Arvet efter Rizal har alltid varit dubbelt, olika krafter åberopar sig på honom men, »läser man honom rätt, och mot bakgrund av Asiens dåvarande historia, så var han en pionjär för de asiatiska folkens begynnande frigörelsekamp mot de gamla kolonialväldena».

José Rizal är Filippinernas store nationalförfattare. Han tillhörde samma generation som Gandhi och Sun Yat-sen och kan sägas ha betytt lika mycket för sitt lands frigörelse som dessa två för Indien och Kina.

Han föddes 1861 i Calamba i provinsen Laguna söder om Manila. Fadern tillhörde en kinesisk släkt som invandrat till Filippinerna på 1600-talet; han var sockerodlare och plantageägare och en rik och respekterad man.

Filippinerna stod under denna tid under spansk kontroll sedan flera hundra år. Den reella makten låg hos munkordnarna som fullständigt kontrollerade den koloniala administrationens ledning. José Rizal gick i jesuitskola i Manila, läste medicin och for till Europa 1882 och studerade i Madrid till 1885. Han lärde sig de viktigaste europeiska språken, studerade litteratur men fortsatte också med medicin, studerade sedan oftalmiatrik i Paris 1885-86 och i Heidelberg och Berlin 1886-87. Det sistnämnda året återvände han till hemlandet och satte upp en ögonklinik.

När han återvände var han en helt annan än när han reste ut. Under studieåren hade han vaknat till insikt om sitt lands koloniala förtryck, och parallellt med studierna i olika europeiska städer hade han arbetat med en stor politisk roman, *Noli me tangere*, på spanska, som han lät trycka på egen

bekostnad i Berlin 1887.

De första exemplaren hade redan nått Filippinerna och börjat vandra ur hand i hand när José Rizal själv kom tillbaka. Boken slog ned som en bomb. Den skildrade den eländiga situationen i Filippinerna, kritiserar det uråldriga spanska härskarsystemet som förkväver all frihet och dödar alla försök till utveckling. Egentligen förespråkade Rizal inte alls någon nationell frigörelse. Han kräver reformer, en mer upplyst regering inom det spanska väldets ram, men han varnar samtidigt för vad som kan hända om inte de spanska myndigheterna tar hänsyn till det berättigade missnöjet.

Men det var mycket nog. José Rizals situation i Filippinerna blev mycket svår. Myndigheterna lät övervaka varje steg han tog; många av hans gamla bekanta vågade inte umgås med honom. Mer eller mindre tvingad reste han tillbaka till Europa 1888, började studera sitt hemlands äldsta historia grundligt i British Museums stora läsesal, gav ut Antonio de Morgas klassiska reseskildring från 1600-talets Filippinerna med dagsaktuella kommentarer, skrev uppsatser i språkvetenskapliga frågor där han bl.a. lade fram ett genomarbetat förslag till transkription av Tagalog, det inhemska språket som hade talats i hans hem och som ägde en rik poesisatt trots de spanska munkarnas energiska försök att utplåna al-

la spår av den inhemska kulturen.

Förhållandena i Filippinerna utvecklades nu hastigt mot konfrontation. En stor rättsaffär kom att drabba hans egen familj. Den gällde en munkorden som egenmäktigt lagt sig till med betydande jordområden i Calamba. Rizal formulerade de boendes krav. De förlorade stort och deras hus brändes systematiskt ned. Många tvingades flytta, somliga gick i landsflykt. Under intryck av sådana händelser påbörjade Rizal i Europa sin andra roman, som slutligen trycktes i Ghent i Belgien 1891: *Il Filibusterismo*. Den är fränare än den förra boken, skildrar en tänkt kommande revolution och är avsedd som en kraftig varningssignal.

Med 800 exemplar av boken i bagaget tog Rizal båten hem i september 1891. Alla hans vänner och släktingar hade varnat honom. De förstod att det kunde gälla livet. Det förstod Rizal också, men han reste ändå. Efter en kort tids vistelse i Manila deporterades han på obestämmd tid till den avlägsna staden Dapitan på Mindanao. Där startade han odlingar, öppnade klinik, byggde upp en progressiv skola för pojkar från trakten. Efter fyra år fick han en chans att bli läkare i spanska armén på Kuba. Han insåg att han skulle vara förvisad på livstid om han inte tog denna chans, lämnade Dapitan 1896 och tog båten till Spanien.

Under tiden hade dock händelserna utvecklats snabbt i Filippinerna. Praktiskt taget samtidigt som Rizal förvisades till Dapitan startade några patrioter ett revolutionärt sällskap, *Kapitunan*, som systematiskt började planera för revolt mot kolonialmakten och för nationell frigörelse. De var direkt inspirerade av Rizals erfarenheter. Samtidigt som Rizals båt stävade ut från Manilas hamn utlöstes oroligheterna. Rizal hade själv avrätt från planerna, då han bedömde chanserna att lyckas som obefintliga. Samtidigt var han ju med sitt liv och sina båda romaner den stora inspirerande gestalten för revoltörerna. När hans båt hade hunnit till Port Said häktades han och skickades tillbaka, anklagad för att vara en

av inspiratörerna till revolutionsförsöket, dömdes till döden och avrättades den 30 december 1896.

I maj 1898 gick Förenta staterna in och drev ut spanjorerna. Amerikanerna lät först Aguinaldo utropa den »första filippinska republiken», och en av Aguinaldos första ämbetsåtgärder blev att utropa den 30 december till nationell minnesdag för José Rizal.

Men allt tal om Filippinernas självständighet var bara bluff. Genom fördraget i Paris 1898 tillerkändes USA fullständig territoriell överhöghet över landet. Också amerikanerna återopade sig gärna på Rizal, och 1903 sade Theodor Roosevelt:

»På Filippinerna har den amerikanska regeringen försökt och fortsätter försöka göra precis vad det största geniét och den mest ärade patrioteten någonsin på öarna, José Rizal, ihärdigt har förespråkats.»

Arvet efter Rizal har alltid varit dubbelt. Alla olika krafter har försökt och fortsätter försöka återopa sig på honom. På Filippinerna idag hyllas han som en stor nationelhjälte. Tidvis har han varit obligatorisk läsning i skolorna. Men läser man honom rätt, och mot bakgrund av Asiens dåvarande historia, så var han en pionjär för de asiatiska folkens begynnande frigörelsekamp mot de gamla kolonialväldena. Han skrev sina böcker ungefär vid samma tid som det indiska kongresspartiet bildades. Han gestaltade med enastående kraft kraven hos ett folk som levit nedtryckt under ett osedvanligt trögt och utvecklingsfientligt kolonialstyre, helt kontrollerat av maktiga munkordnar, och med eller mot sin vilja kom han att med sitt liv och sina skrifter ge signaler till en rörelse som inte längre var möjlig att stoppa.

Rizals båda romaner finns tillgängliga i engelsk översättning, även i pocket. Den tillgängligaste boken om honom är Austin Coates' Rizal. *Philippine Nationalist and Martyr* (Oxford University Press 1968). ●

Rizal

Mannen, som var lik Rizal

av Jose Garcia Villa

Det var en gång en man, som var mycket lik Rizal. Han hade sorgset ansikte och sorgsna ögon, ja, tom när han var glad. Håret, som han hade på huvudet påminde om en svart höna, som låg och ruvade. Hönan hade ena vingen nedsänkt och den täckte högra sidan av hans panna som ett svart moln. Han såg liten och klen ut och hans mörka hud var rynkig, som om man hade doppat ned honom i klistret och klistret hade torkat. Blev han arg, så såg han ut på samma sätt som han brukade, det var bara hans halvruetna, gula, kvadratiska tänder, som hackade.

Han såg ut som vilken obetydlig människa som helst, om det inte var för ansiktet som var så likt Rizals ansikte. Han stod alltid som fastgjuten, försökte hålla sig i skuggan och hans livsrytm var plågsamt ensamtad. Men han förblev alltid oerhört känslig för det som hände omkring honom. Han sa aldrig något om han höll med om något el-

ler inte. Han höll inne med allt. Ibland när han var i färd med att bada kunde han titta på sin nakna kropp, kröka armen och försöka få fram kraft i musklerna och blev mycket bedrövad när han märkte hur svag han var, men så lugnade han sig och fortsatte med badet.

Han hade trånga sluttande axlar och mycket smal hals. Mitt på bröstet var det som en djup dalsänka, ibland inbillade han sig, att det var en vidsträckt flod, att den förde med sig oro i sina strömmar och att denna oro sedan hade satt sig fast i hans bröst. Men om den här floden, vars vågor han tillät rulla mitt på bröstet på sig lämnade en sådan avlagring efter sig, hade den kommit någonstans mycket djupt ned, för han var trogen mot sin hustru och älskade henne och han älskade också de två barn, som hon hade fött åt honom. Barnen var magra och glupska; de (och det visste

han) var inte söta, men han älskade dem i alla fall. När han inte hade någonting annat att tänka på tänkte han på dem och hans hjärta fylldes av stolthet och glädje.

Hans fru var en lågväxt ung kvinna med ett litet svart födelsemärke på halsen alldeles vid nacken. Det födelsemärket älskade han, ibland ville han röra vid det för att ta reda på, om hon kände något. Han tänkte, att om han tryckte på det med lillfingeret skulle kanske frun känna hur det kittlades och börja skratta. Men han var skygg och rädd för att verka löjlig. Han kunde inte ta mod till sig att röra vid hennes födelsemärke och hans fru fick följaktligen aldrig reda på hans hemliga önskemål.

När hon gifte sig med honom, var han halva hennes ålder äldre än vad hon var. Något bröllop hade det inte varit tal om, för de var fattiga båda två, utan den dagen förflöt på samma tråkiga sätt som de övriga, men om natten låg de i samma säng. Hon var ännu i ungdomen fast hon inte var så ledig i hållningen som förr. Hon gick ofta klädd i grönt och det tyckte han om, därför att den färgen påminde honom om träd. Han var timmerman och tyckte om träd för att de gav ett så friskt, väldoftande tjockt virke. En gång sa han tom till sin fru, att han ville bo med henne i en by, där en praktfull grönska frambringade glädje. I den här stan, sa han, är grönskan utan blommar och det uppfyller inte tomheten i människornas själar.

Han sa sådana saker till henne, därför att han egentligen i själen var poet och hans önskningar (det visste han) kunde inte stillas materiellt. Ibland föddes det något underbart i hans inbillningar, men orden räckte inte till för honom, när han skulle föra över dessa tankar till ord. När han inte kunde uttala dem satte han händerna för tinningen och slöt ögonen och det skälvde i hans läppar. När detta brukade hända tittade hustrun på honom och tystnade, för hon förstod honom inte och tänkte tom att han gått och blivit lite galen. En gång sa han: —Om jag inte hade varit timmerman och

fattiglapp, skulle jag ha haft vackra händer.

När han sa det, tittade han på sina händer, som var vanställda av arbete, och under tiden bredde hans hustru ut deras sovbasmatia på golvet. Hustrun, som inte hade förstätt honom, tittade medlidansamt på honom och när han mötte hennes blick tänkte han, att hon var vacker och att hon förstod.

En gång råkade denne stilsamme och anspråkslöse man ut för en olyckshändelse. Eftersom han var timmerman, måste han använda sig av verktyg som hammare, spik och stämjärn. Han var sysselsatt med att arbeta med en bräda, när stämjärnet plötsligt slant och trängde djupt in i en tå. Det blödde mycket. Han förlorade medvetandet på grund av den starka smärtan och förmannen beslöt att kalla på ambulans. Den forslade honom till sjukhuset. Där amputerade man tån. När han kom tillbaka hem, började hans hustru tillrättavisa honom för att han hade varit oförsiktig. Hon grät, men i gråten låg en förebräelse: »Har du så pass många tår, så att du behöver skära av dig en.»

—Men det var ju inte avsiktligt, sa han och försökte rättfärdiga sig inför henne. När foten var läkt började han lära sig gå igen. Han haltade lätt och hustrun sa häfullt åt honom:

—Har du lärt dig att dansa?

Men han beslutade sig för att hon helt enkelt bara retades med honom och blev inte arg på henne.

När hans dotter hade blivit skolmogen, skrev han in henne vid skolan i staden. Han var som far stolt över henne och varje morgon, som hon skulle gå till skolan gav han henne några centavos, så att hon skulle kunna köpa sig något. Ibland bad hon honom, att hon skulle få mer och han gav henne och avstod den dagen från cigaretter.

En gång, när dottern burrade sig in mellan hans knän började hon berätta för honom, vad de gjorde i hennes klass. Hon berättade att lärarinnan kunde väldigt mycket — ja, varenda ord i boken, som de lärde sig

ur. Varifrån har hon fått de där kunskaperna, undrade hon, och han sa att det är därför att hon har studerat mycket.

Lärarinnan har först lärt sig det där i många år och sedan har hon själv börjat lära ut vad hon kan, sa han till henne.

Sedan berättade dottern för honom, att »cat» betydde »katt» och att »boy» betydde »pojke» och att Juan, hennes yngre bror, också var »boy». För att fadern till fullo skulle förstå, sa hon:

—När du var liten, så var du också »boy» och han nickade som tecken på att han förstod.

Hennes hänförelse var uppfyllt till övermått. Hon berättade för fadern att hon tyckte mycket om att gå i skolan.

Sedan kom hon plötsligt ihåg att hon nästan hade glömt att berätta det allra viktigaste för honom.

—I våran klass, sa hon, hänger det tre tavlor på väggen bakom fröken. Den som är i mitten är större än den, som är på sidan om, och mannen som dom har målat där är så lik dig, itaj*. Fröken säger att han heter Rizal.

När hon sedan märkte att han inte svarade någonting på detta, sa hon på nytt:

—Du är lik honom, itaj.

Då såg han ned på henne från sina sorgsna ögons observatorium och hon mötte i dem ett oförklarligt sken. Hon gick stilla sin väg och såg sig om för vartannat eller vart tredje steg. Efter att ha stannat vid dörren tittade hon på nytt på honom, men han satt kvar på samma sätt orörlig. Det var någon egendomlig känsla, som rörde sig inom henne och hon började gråta.

När hans dotter hade sagt till honom att han liknade Rizal, fördjupade han sig i sina tankar. Det hade aldrig hänt med honom förr. Han var svag och ynklig och dottern hade liknat honom med Rizal. Det som dottern hade sagt hade blivit första länken i en hel kedja av nya tankar för honom. Han inbillade sig faktiskt att han var Rizal och glömde bort sin obetydlighet. Han hade blivit en mäktig och ädel man, som älskades av alla. Jag är hjälte, tänkte han, och män-

niskorna älskar mig. Jag är odödlig, jag kommer aldrig att dö. Jag har vunnit evigheten när jag dog för mitt fosterland. Jag är uppståndelsen och livet. Han reste sig i sin fulla längd och spred ut sina frön bland folket, som väntade därnedanför. Fröna var lätta som stoft och vindarna smekte dem; ömtåliga som kronblad flög de ned jämt och lugnt och på vart och ett av hans medmänniskors bröst föll äminstone ett av dessa frön. De sprider rötterna, mina frön och själv blir jag på nytt ett frö. Jag kommer att bli frö och kommer att ge liv åt nya fröbarn, för dem älskar jag. När han förstod hur han hade uttryckt denna tanke, förstod han också att han hade blivit poet. Hans läppar darrade.

Nu var han inte längre timmerman, utan en helt annan människa. Han var Rizal och i sin själ blandade han in stoltheten över den man, som skjutits vid Bagubajna. Han satt själv i cellen och på morgonen efter måste man skjuta honom. »De kommer att skjuta mig», sa han. »De kommer att skjuta mig och min kropp kommer att ge sitt blod. Mitt blod kommer att flyta i röda strömmar ... Låt den bleka blomman — mitt fosterlands själ återfå sin skönhet. Ta mig. Jag är klarheten, jag är ljuset och jag ger bort mig själv i gåva.»

Han var Rizal och han var poet. Jag kommer att skriva dikter, sa han. Med sin grova hand grep han om en inbillad penna och började föra den som om han skrev någonting med den över ett papper över sina knän. Han skrev dikter. Det fanns många sånger i hans själ och han ville släppa ut dem i frihet som om de vore fåglar. »Jag är en människa som äger många sånger, jag är en buk som föder sånger». Så lätt hans hand rörde sig, när han skrev dikter. »Jag är sångens sköte, jag är full av musik. Mina sånger är ännu inte födda, men de kommer att slita sig loss.»

Han skrev många dikter, och när han var trött la han huvudet på fönsterbrädet och slutade tänka. Som om det inte fanns mer liv i honom, som om han bara vore dött kött och så helt utan känsla för vad som

hände runt omkring honom. Han kände tröttheten och ville bara vila.

När han hade vilat en stund, började han leta efter dikterna, som han hade skrivit. Och han kände tomheten, som han led så av, inom sig. Han hade inte väntat sig att dikterna, som han hade skrivit, skulle försvinna innan han blev en stor man. Hans besvikelse bröt ned honom helt.

Nu hade han blivit timmerman igen, fast han mycket väl förstod att bara för några minuter sedan hade han varit en stor man, Rizal själv. När han var Rizal skrev han dikter, men nu hade han blivit timmerman på nytt; han kunde inte finna de här dikterna — skönheten, som alltid hade levat i hans själ och för vilken han inte hade några ord — nej de fanns nog, men först när han hade blivit Rizal. Det hade varit hans sänger, men nu hade han förlorat dem. »Jag var poet och jag skrev dikter. Till en början hade de varit frön i min själs hus, sedan hade de förvandlats till stjärnor och sedan till blommor. Jag gav skönheten åt dem och de lämnade mig. De har lämnat mig och jag kan inte få igen dem.»

När han sedan kommit över sin besvikelse rörde han med handen vid sitt bröst och dunkade stilla mot det. »Öppna dig, sa han, du är jord, Rizal, ett träd och det är ett träd som växer inne i dig. Det har starka rötter och du är stark du också, därför att Rizals rötter bor inuti dig. Du är svart och grov jord, men du har vunnit skönheten, därför att du har givit trädet liv.» Han genomströmmades av stark medömkan mot sig själv, men han sa för sig själv: »Jag beklagar mig inte över att jag inte var Rizal.»

Några dagar senare lämnade hans hustru honom och gick till en annan man. Barnen lät hon vara kvar hos honom. Som en av de sista fick han reda på att hans hustru hade gett sig i väg. Det var när dottern grätande kom springande och berättade det för honom. Snypfande skildrade hon för honom hur grannarna sinsemellan skvallrade att hennes mor hade gått till en annan man. Hon sa att hon inte ville ha någon annan än honom till far.

—Du är min far, sa hon.

Han fogade sig i det som hade inträffat utan knot — han hade ju alltid varit ödmjuk inför sitt öde. Men han hade ingenting att fylla ut tomheten med. Han hade älskat sin hustru och hon hade gått ifrån honom. »Hon har gått ifrån mig, men jag kan inte springa bort från henne. Det är därför jag inte kan andas. Jag andades bara genom henne och jag har inte så mycket att andas med att jag kan springa ifrån henne.»

Han fick reda på den mannens namn för vars skull hon hade lämnat honom. Det var en kärnfrisk karl med fyrkantigt ansikte, som bodde i grannskapet. Hans händer var håriga och bröstet var ludet. Han kallades för Pedrong-Sabong — Pedro Tuppfäktare. Han var rörmokare men tjänade bättre på tuppfäkningar. I hemlighet var han också kortspelare. Om söndagarna brukade han klä sig i något färggrant och kvinnorna tittade efter honom. Det tyckte han om.

Under den första tiden ville mannen, vars hustru hade förlupit honom möta Pedro Tuppfäktare ansikte mot ansikte. Han skulle då ge utlopp för sin vrede, han skulle finna de ord, som sårade den andre rakt i hjärtat och han skulle låta knytnävarna tala. Hans vrede — det visste han — var så stark att han inte skulle känna de slag, som han själv skulle inhösta. Jag kommer att bli som en fästning och jag kommer inte att känna någonting. När jag slagit ned honom kommer jag att bli en jätte. Jag skall förvandla honom till en lervälling, till en lervälling, till en lervälling. Och han upprepade tre gånger: »Till en lervälling, till en lervälling, till en lervälling» för klangen i dessa ord tyckte han mycket om.

Sedan tänkte han på hustrun. Hon hade varit god mot honom och hade skött huset bra. Hon kunde laga mat och höll mycket på med barnen. Det förvånade honom mycket att hon inte tagit dem med sig, men när allt kom omkring glädde det honom. »Jag älskar mina barn», sa han till sig själv — »och jag tror att de också älskar mig.»

Förut hade han inte kunnat ana att det fanns något mellan hans hustru och Pedro Tuppfäktare. Varför hade hon egentligen lämnat honom? Hon hade aldrig beklagat sig över deras liv för honom. Han hade alltid räknat med att hon var trogen och själv hade han varit trogen gentemot henne. Hon var söt och fortfarande ung (hon hade nu hunnit bli tjugofem) och hon hade en blyg, variationsrik stämma. Han tyckte om att höra hur tonerna dansade i denna röst och stoltheten över att äga henne växte inom honom då. »Hon är helt min — hennes kropp och hennes hår tillhör mig. Hennes händer var det som han älskade allra mest. Hos dem fanns det ingen förfäran inför mig och de kunde älska.»

När han tänkte på henne reste han sig plötsligt från sin plats och började stänga igen alla fönsterluckorna i huset den ena efter den andra. »Hon har gått ifrån mig och nu är jag ensam. Vinden kommer att skaka mig, och om fönstren är öppna så kommer den att ta mig med sig. Om vinden för bort mig från detta hus till oändligheten, betyder det att jag också kommer att löpa min väg precis som min hustru gjort. Hennes skuld är också min skuld. Men om jag löper min väg, hur skall jag då hitta mig själv igen?»

Sedan (för det var mörkt i rummet och barnen hade börjat gråta) öppnade han själv fönstren, som han förut hade stängt. Han tittade på barnen och frågade varför de grät. »Ni är ju så små och lustiga, varför skall ni gråta?» frågade han dem tyst.

Tanken på hämnd lämnade han så småningom. Skulle han möta Pedro Tuppfäktare skulle han inte ge utlopp för sin vrede, som han först hade tänkt. Han försökte förstå: »Hon gick ifrån dig för att hon inte tyckte om dig längre. Det är inte ditt fel. När en kvinna tycker om någon mer än vad hon tycker om sin man, då lämnar hon mannen för hans skull — det är väl ganska lätt att förstå?» Han skulle tycka Pedro Tuppfäktares hand, och det skulle inte finnas ett spår av skymfen kvar. »Och sedan skall jag säga till honom ... att han skall va-

ra snäll mot henne».

Det gick några månader. Livet blev anorlunda och började gå i gamla hjulspår igen. Barnen vande sig vid honom — blev vana att vara tillsammans med honom, att sova bredvid honom och de vande sig vid att han badade dem. Han blev som en mor för dem och när han hade förstått detta, blev han fylld av glädje. Barnen älskade honom, det visste han och det var han lycklig över. Dottern som gick i skolan kammade honom och lärde honom några engelska glossor som hon kunde. Han berättade för henne om sitt arbete och på söndagarna gick de alla tre (han, flickan och hennes lebror) på bio. Innan de gick in köpte de kokt majs, ibland jordnötter och smaskade på dem i biosalongen. Han kunde inte läsa och visste inte vart han skulle ta vägen när dottern frågade honom om vad som stod i undertitlarna. Han svarade henne då att de var skrivna på engelska eller på spanska och att han inte kunde de språken. Hon trodde på honom och sa att det inte var någon skada skedd.

En gång hände det att mannen som var lik Rizal gick ut för att köpa cigaretter i den kinesiska handelsboden om hörnet inte långt ifrån där han bodde. Han hade dottern med sig. Han tog hennes hand när de gick över gatan och sa åt henne att hon skulle skynda på. För därborta gick en stor blå bil och den bilen, sa han, brukar köra över barn, så att de stackars barnen antingen dör eller blir lemlästade — puckelryggiga, halta, utan ben och utan armar.

—Jag vill inte att bilen skall köra över dig, sa han.

Så de skyndade sig att korsa gatan och gick in i den kinesiska butiken, som liknade en liten kub. Därinne hängde det vackra, brokiga plåtskyltar på väggarna med reklam för amerikanska tvålar och cigaretter. De var mycket färggranna, de glänste av polityr och flickan, som inte kunde slita sig ifrån dem, tittade på dem, medan pappa köpte cigaretter. Fadern frågade efter tändstickor och nu tillhörde hela hennes uppmärksamhet honom. Hon ville studera

hur han rökte cigaretten, som han redan hade i munnen. Han strök med tändstickan mot asken — och en liten blek låga flammade upp.

Han ville få elden närmre cigaretten, men plötsligt sänkte han armen, tittade på flickan och frågade henne.

—Såg du? Såg du?

Han hade blivit alldeles blek och cigaretten höll på att flyga ur mungipan på honom. Han skakade när han lämnade affären. Han kunde inte röka cigaretten, för han hade fått syn på någon som gick förbi. Anletsdragen såg han inte, men han hade genast känt igen de breda axlarna och den avsmåttå gången.

Ja, det var Pedro Tuppfäktare. Det förflutna visade sig på nytt framför mannen, som liknade Rizal. Det hade funnits en hustru med en blyg kvittrande röst och hon hade gått sin väg tillsammans med Pedro Tuppfäktare ... Han kom ihåg sitt beslut att inte ge efter för någon vrede. Det räckte för honom att förlåta. Han kände inte någon vrede längre, den hade i hans inre förvandlats till vänlighet ja, till en porlande fontän av godhet. Han måste gå och ropa tillbaka Pedro Tuppfäktare. Han måste säga några ord till honom: »Du skall vara snäll mot min hustru. Hon är inte längre min hustru, hon kom till dig i stället, men hon är mor till mina barn. Älska henne och ta väl vara på henne, Pedro Tuppfäktare, jag har aldrig grälat på henne. Och säg till henne att jag förstår. Säg henne att jag tycker det är så synd att jag inte var tillräckligt god för henne...»

Hans tankar hade utvecklats sig till detta meddelande och nu såg han ett töcken framför sig. Och han kände att han tog tag i dottrens hand i detta töcken och han skyndade sig efter mannen som lyckats bättre än han. Han sprang efter Pedro Tuppfäktare och när det var bara några meter kvar mellan dem och Pedro skrek mannen som liknade Rizal:

—Pedro!

Pedro Tuppfäktare vände sig om, fick syn på dem och hans knän darrade. Han

gungade till och hjärtat slog lite häftigare än vanligt. Skuld känslan överväldigade honom på ett ögonblick och i sitt inre förbannade han sig att han gick just på den gatan. Men han beslöt sig för att inte kliva tillbaka. Om den fördelade mannen törstar efter hämnd ... ja, då skall han få se vad kommer att hända. Pedro hade velat springa sin väg, men mannen och dottern hade redan kommit upp i jämbredd med honom.

Efter ett ögonblicks tvekan kastade sig Pedro över mannen, som liknade Rizal och började puckla på honom. Den andre hukade sig och föll helt hjälplöst ut på körbanan. Men hans brinnande ögon tittade oavvänt på Pedro. Han höll sig tyst. Man kunde inte ens höra stön från hans läppar, men det darrade i dem. Han skrapade ansiktet mot den steniga marken och det började blöda från läppen, som han hade bitit sig i. Han kunde inte resa sig och dottern började stortjuta. När mannen som var lik Rizal till slut hade tagit sig upp, hade en massa folk börjat samla sig redan. Det satt ett litet fint korn av makadam fastklubbat vid kinden och det flöt en blodstråle ur hans mun.

—Han slängde sig över mig bakifrån, förklarade Pedro Tuppfäktare samtidigt för folkmängden. Och jag råkade slå omkull honom. Ja, vad gör man, man måste ju försvara sig. Här stod han, stor och högväxt, och man hörde den återhållna vreden. Kan ni tänka er, kasta sig över mig bakifrån! Hur kan man begå en sådan nedrighet? Och han tittade på sin fiende med sina lögnaktiga och skamlösa ögon. Mannen som var lik Rizal tittade hela tiden på honom med sina hjälplösa och hindliknande ögon och den lilla flickan vid hans sida bara grät och grät. Han såg hur människorna runt omkring honom tittade på hans lilla ömkliga skruppna figur med brännande medlidande. Han kände hur allt reste sig i honom, han bemödade sig att säga till dem att det inte var sant, att han inte alls var på det viset, som Pedro Tuppfäktare hade påstått. »Jag är ingen usling. Jag sprang efter honom bara för att säga att jag förlät ho-

nom. Jag ville bara be honom att han skulle vara snäll mot henne! ... Men så kraftiga var dessa känslor att de kvävde honom och orden i honom.

—Om han bara inte var så ömklig skulle han ha fått sig en omgång, sa Pedro Tuppfäktare och vände ansiktet mot folkhopen. Då lyfte sig den oansenlige mannens hjärta högt över all skam, över den kolsvar-ta längtan, som härskade i hans själ och med en patetisk gest drog han till sig hela folkmängdens uppmärksamhet:

—Har Ni hört, har Ni hört vad Pedro sa? Ja, det var så det ägde rum. Han tryckte flickans magra hand i sin egen och de gick långsamt därifrån. Folk följde dem med blicken och någon började hånfult fnittra. Pedro Tuppfäktare stod kvar som fastgjuten, men när han fick höra skrattet stockade det sig i halsen på honom, hans stora hand flög genom luften och vråkte ned muntergöken. Pedro Tuppfäktare tittade inte en gång på den fallne, han kunde inte slita ögonen från denna sorgliga människofigur, som var på väg därifrån och som han handlat så nedrigt mot. Hans tjocka läppar darrade av någon anledning. När timmermannen och hans dotter kommit hem, satte han henne på en stol och ställde sig på knä framför henne, som om hon varit en liten värdelös gudinna, som han dyrkade och oändligt älskade, som om han var en änglande syndare och ville biktta sig inför henne. Han grät och urskuldade sig och tryckte krampaktigt hennes små händer.

—Jag var inte rädd för honom, min lilla dotter. Nej, jag var inte rädd, ropade han åt den lilla flickan med de fuktiga ögonen, som liknade små sjuka kattungeögon. — Bara en stor och stark man kan erkänna att han har orätt — sa han, snyftade han stilla och tog inte sina bedjande ögon ifrån henne. — Man måste vara större och starkare för att erkänna att man har orätt ... Även när du i själva verket har rätt ... och så be om ursäkt en gång till. Du förstår, min lilla dotter, att jag ... är stor och stark — och han rätade på sig, ställde sig på knäna och spände ut sitt trånga och magra bröst, och

han försökte att få sina darrande läppar att likna ett högmödigt leende. — Det är därför att jag är lik Rizal — la han till och kar-skade upp sig. Det är därför, som jag är liknande som Rizal, och han var en stor ... en stor ... och en ädel människa. Det är därför som Rizal finns i mig.

Den lilla gudinnan satt precis på samma sätt orörligt och tittade på honom med hjälplösa, fuktiga ögon, som inte förstod någonting.

—Har du förstått mig? Har du förstått mig, min lilla dotter? ropade han till henne och kysste hennes små förskrämda händer. Men dottern bara tittade och tittade på honom hela tiden.

Översättning från ryskan av Ola Palmaer

Noter

José Rizal 1861 — 1896. Född och avrättad i Manila. Stor filippinsk patriot och martyr. Läkare. Skrev romanerna *Noli me tangere* och *Filibusterism*. Bildade ett icke-väldsskap. Deporterades till Mindanos. Skjutet som upprorsmakare under ett filippinskt uppror 1896, fast han hela tiden var anhängare av icke våld.

*Itaj — vänligt smeknamn på far (Tagal-sp-råket) ●

Språkets makt

av Carl-Eric Johansson

☐ Språket har under senare år mer och mer kommit i fokus i en diskussion som rör samhälleliga och politiska förhållanden i stort, skriver Carl-Eric Johansson.

De fyra böcker som berörs här uttrycker var och en på sitt sätt olika sidor av lingvistik och sociolingvistik och deras tillämpning.

Sven Strömqvists *Barns språk* är i huvudsak refererande och vill redovisa hur det går till när barn lär sig tala. Den är ett uttryck för det växande forskningsintresset för barnspråk. Bakom det på ytan självklara döljer sig ännu för vetenskapen mängder av gåtor och oförklarade fenomen. Forskningen om hur barn tillägnar sig språk är relativt ny och teoribildningen kan synas förvirrande och ibland modebetonad. Chomsky är redan passé. De modernaste trenderna har riktat in sig på de kommunikativa sidorna av språkprocessen, något som fått effekter inte bara på modersmålsundervisningen utan också i metoden för främmande språk.

Språk och läsning börjar där Strömqvist slutar. Som alla vet är skriftspråket och läsningen något som tillförs barnen på ett helt annat sätt än det spontana talet. I den

starkt ideologiserade debatten om läsmetodiken, där LTG fått frälsningsstatus, är det befriande att läsa Ingvar Lundbergs sakliga genomgångar. Lundberg konstaterar, när han drar de praktiska konsekvenserna av teorin, att tiden är den viktigaste faktorn för att automatisera textkodningen. Dessutom är medvetenhet om språkets formsida en nödvändig förutsättning för den blivande gode läsaren.

Margareta Grogarn dokumenterar från sin speciallärarerbefarenhet gymnasieelevers dåliga läsförståelse. *Tråkig läsning* är ett övertygande vittnesbörd om att det svenska skolsystemet självt skapar de allra flesta offren för det som heter läs- och skrivsvårigheter. *Tråkig läsning* är på samma gång en örfil åt slappa skolpolitiker som det är inspirationskälla för lärare som själva vill ta itu med problemen.

Sven Strömqvist. *BARNES SPRÅK*. 192 s.
Liber 1984. Pris: ca 70:-
ISBN 91-38-60052-8

Ingvar Lundberg. *SPRÅK OCH LÄSNING*. 143 s. Liber 1984. Pris: ca 70:-
ISBN 91-38-60071-4

Margareta Grogarn. *TRÅKIG LÄSNING*. 176 s. Liber 1984. Pris: ca 60:-
ISBN 91-38-61283-6

SKEPTON. *Texter om läroplansteori och kulturreproduktion*. utg. av Donald Broady och Ulf P. Lundgren. III. 108 s. Sympisikon 1984. Pris: ca 85:-
ISBN 91-7696-028-5

Boktidskriften *Skeptron* finns i en annan tradition, den akademiskt lärt marxiserande. Något som kallas forskningsgruppen för läroplansteori och kulturreproduktion vid lärarhögskolan i Stockholm står som utgivare. Här döljer sig sådana kända namn som Ulf P. Lundgren (Lgr 80's teoretiske upphovsman) och Donald Broady (KRUT-teoretiker och specialist på den dollda läroplanen). Teorierna tycks besläktade med Thavenius och Lundagruppen (litteraturpedagogik). SÖ har det senaste halvdecenniet hämtat mycket inspiration härifrån och dessa grupperingar är något av SÖ's experimentella verkstad. De som önskar posera som de mest kritiska tycks paradoxalt nog stå makten närmast.

Den planerade skriftserien skall inrikta sig på makten över och i talet. Inledningen är en något pompös essä av Broady om

skeptron (kungstaven) som maktsymbol genom historien. Tyngdpunkten ligger på en nyöversatt essä av P. Bourdieu, den franska kultursociologen. Den är en kritik av lingvistikens inskränkta språksyn, vilken bortser från språkets sociala innebörder och reducerar det till språk kort och gott. Bourdieu är intressant, men som Maria Narti visade i sin bok *Barn utan röster*, har KRUT-gruppen tidigare förvänskat Bourdiens teorier, och det skall därför bli intressant att se hur presentation och diskussion av Bourdieu förvaltas vidare av Skeptrongruppen. Svenska universitetstelletuella tycks kottarvis ha snöat in på ömsom strukturaliser ömsom en del andra för tillfället intressanta teoretiker. Någon egen teoribildning förmår de inte, bara stoltsera i lånta fjädrar. ●

Almqvist som rektor

av Lars Krumlinde

□ Almqvist blev entledigad från sina befattningar som lärare och rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. Det berodde inte enbart på hans radikala författarskap, hävdar Lars Krumlinde i denna artikel.

Den 14 september 1841 blev Love Almqvist definitivt entledigad från sina befattningar som matematiklärare och rektor vid Nya elementarskolan i Stockholm. Full av bitterhet över skoldirektionens uppträdande kommenterade han saken i ett brev till sin gamle vän J. A. Hazellius:

»Skälet, som man anför för mitt aflägsnande, är naturligtvis ett par av mina skrifter (Det går an och Majram). Jag tar detta som den sanna bevekelsegrunden så länge, och jag frågar: Väger ingenting på den andra sidan?

.....
Men man vill icke lägga tu strå i kors för en person, som ingen annan merit haft, än att han har varit flitig. Jag tycker detta är grymt handlat, äfven med förutsättning, att den gifna bevekelsegrunden (mina skrifter) är den sanna.»

Harzelius var sedan ungdomen en av Almqvists mest hängivna beundrare. Men han var också god vän med skoldirektionens ledande män August von Hartmansdorff och Johan Peter Lefrén, och han hade en mer realistisk uppfattning om orsakerna till avskedet. Almqvist hade visserligen utmanat många konservativa målsmän genom att publicera *Det går an*. Han hade också irriterat direktionen genom att börja medarbetare i Aftonbladet, tidningen med vilken Hartmansdorff haft så många hårda konversationer. Men det avgörande skälet var ett annat:

»Likväl är jag öfvertygad, att din afsättning ändå icke hade inträffat, om du hade nitiskt skött din tjänst. Men, bästa Love! detta gjorde du icke i den tiden. Du försöker i ditt bref ursäktas, att du skref och läste korrektur i lektionerna

och det stöd du väntade dig från det hållet, trodde dig kunna tillåta dig allt. Att den matematiska lektionen de sista åren icke sköttes väl, detta säga alla, både medlärare, direktörer och lärjungar.»

Anklagelserna för vanvård av undervisningen hade fog för sig: vittnesmålen härom var många och entydiga. Hur långt förhållandena uararadt framgick av ett direktorssamtalande av den 30 september 1841, där det hette att eleverna i fortsättningen inte under någon timme fick »lemnas utan närvaro af läraren i det ämne, hvarmed de sysselsättsas».

Att läraren skulle vara närvarande på sina egna lektioner — det var ju inte någon oskäligen begäran. Men det var illa att ledningen för landets förnämsta läroverk skulle behöva utfärda ett särskilt påbud om den saken.

Hazellius hade också klagat över vännens »bristande uppriktighet». Även den förbråelsen var berättigad — kanske mer än vad brevskrivaren själf anade. Det visar sig när man läser igenom skoldirektionens protokoll från denna tid.

Efter en inventering av skolans bokföring rådd konstaterade direktionen att ett rätt stort antal matematikläroböcker saknades. Böckerna ifråga hade för skolans räkning författats av Almqvist, som även erhållit förlagsrätten och skaffat sig extrainkomster genom att lämna ut delar av upplagorna till försäljning i bokhandeln. Nu misstänkte direktionen uppenbarligen att även exemplar som tillhörde skolan blivit indragena i denna kommers. Vid ett sammanträde den 14 juli tog man ställning till problemet:

»Angående 71 saknade exemplar af *Räknekonst för Begynnare* samt 106 likaledes saknade exemplar af *Lärobok i Geometrien*, beslöt Direktionen att, sedan 30 ex af hvardera blifvit aftråkade, såsom dels till Canzli-exemplar utlemnade dels till skolans Direktorer och lärare m fl bortskänkta, de öfriga exemp-

C. J. L. Almqvist. Oljemålning av J. G. Köhler (Teckningslärare vid Nya elementarskolan under Almqvists rektorstid).

därmed, att detta vittnade om så mycket mera lärartalang, då du hade så ordnat monitörsystemet, att du icke behöfdes. Jag behöfver väl icke bevisa dig, hvilken grov sofism detta är. En lärare, som har nära 100 gossar, skulle kunna hafva leddigt i sin lektion! Du vet själf och har skrivit om, att ingen monitör kan ersätta läraren. Monitören är ju blott en nödfallshjälpare, emedan läraren icke har tid? Bland dessa 100 gossar skulle icke finnas någon, som af läraren behöfde handledning? Dina gossar från den tiden veta att berätta, att du icke någon gång, utan ganska ofta skref eller läste korrektur under nästan hela lektionen. Men detta är ju något, som ej kan försvaras. Jag kan icke förklara detta ditt förhållande på annat sätt, än att du, i ditt dåvarande öfvermod öfver det beröm du förskaffat dig för dina skrifter,

laren, näml. 41 af Räknekonst för Begynnare samt 76 af Lärobok i Geometrien skulle af Rector Almquist redowisas enligt Direktionens beslut af d. 18 Julii 1834.»

Skolans förteckning över inkomna handlingar visar att Almquist under de närmast följande månaderna varken inlämnade någon redovisning eller någon annan skriftlig kommentar till direktionens begäran. I början av september presenterade han i stället sin avskedsansökan, som tämligen omgående blev bifallen av direktionen.

Detta betydde emellertid inte att man nu var beredd att avskriva frågan om de båda läroböckerna. Den erhöi en ny komplikation i och med att man upptäckte att de exemplar skolan innehade inte hämtats ur de senaste upplagorna. Den 21 oktober fann man tiden vara mogen för ett nytt beslut i ärendet:

»Rörande läroböckerna Räknekonst för begynnare och Lärobok i Geometri af hvilka Direktionen genom ett beslut af d. 18 Jul. 1834, under vissa villkor lemnat f. d. Rector Almquist förlagsrätten på 6 år, räknat ifrån sistnämnda dag, och af hvilka läroböcker exemplar antingen saknades eller befanns tillhöra en äldre upplaga, beslöt Direktionen att Almquist, enligt ofvannämnda besluts stadgande i afseende på villkoren för hans erhållna förlagsrätt, dels skulle ersätta de bristande exemplaren, dels med nya exemplar af sednaste upplaga utbyta de i skolan befintliga ex. af äldre uppl.»

Det återopade beslutet av den 18 juli 1834 beledsagades ursprungligen av ett preciserat förlagskontrakt, som dessvärre inte tycks finnas bevarat bland skolans handlingar. Av direktionens protokoll (Stockholms stadsarkiv: Nya elementarskolan) och Almquists skrivelser till dess ordförande (Riksarkivet: Hartmansdorffs samling)

RÄKNEKONST

FÖR

BEGYNNARE

AF

C. J. L. ALMQVIST.

Tredje Upplagan.

Säljes hufstad med Facit-Tabeller för
En R. d. r. B. k.

Titelsidan till C. J. L. Almquists Räknekonst för begynnare, 3:e upplagan 1837.

framgår dock att framställningen av de båda läroböckerna bekostades av skolan, att arrangemanget var en god affär för Almquist, som redan vid denna tid klagade över ekonomiska problem men här såg en möjlighet att dryga ut sin lärarlön, samt att skolan som ersättning för en del av sina utlägg skulle erhålla ett visst antal exemplar av varje upplaga som trycktes under den sexårsperiod kontraktet gällde.

Både Räknekonst för Begynnare och Lärobok i Geometrien hade omtryckts under kontraktperioden, men skolan innehade alltså inga exemplar av de nya upplagorna. Det innebar att Almquist i samband med dessa omtryckningar tillgodogjort sig bety-

Carl Jonas Love Almquist.
Fotograf F. S. Keeler.
Philadelphia 1863.
Ernst Almquists samlingar.
Uppsala Universitets
handskrifts samling.

dande ekonomiska fördelar i utbyte mot böcker som han av allt att döma aldrig levererat.

Almquist hävdade ofta att Nya elementarskolan stod i stor tacksamhetsskuld till honom för hans insatser vid dess uppbyggnad. Antagligen hade han rätt; det är omvittnat att han under sina tidigare rek-torsår var en ambitiös administratör och en både skicklig och entusiastisk lärare.

När det gäller omständigheterna kring entledigandet är Almquists egen historie-

skrivning emellertid skev och missvisande. Att Almquist fick sparken berodde inte enbart på hans radikala författarskap — utan framför allt på två tungt vägande sakskal. Ett av dem var att han tröttnat på sina arbetsuppgifter och börjat missköta dem på ett utmanande sätt, i längden helt oacceptabelt vid en skola som skulle fungera som föredöme för andra läroanstalter i landet. Det andra skälet var att han tillät sig ekonomiska oegentligheter på skolans bekostnad. ●

Originalfoto av C.J.L. Almqvist utan lösskäg.

av Anne Lidén

C.J.L. Almqvist. Träsnitt av W Meyer, baserat på teckning av sign. V.A. (Vicke André) efter fotografiet från Philadelphia 1863. Ur Harald Wieslgrens Bilder och Minnen 1889.

Lars Krumlindes forskningar i C.L.J. Almqvists biografi gav honom anledning att granska de två fotografier, som togs av författaren under Amerikaåren. Han upptäckte då, att någon hade målat dit mustasch och skägg på kopiorna av ett foto taget 1863 i Philadelphia, vilka nu finns i Nordiska Muséets och Kungl. Bibliotekets porträttarkiv. Kopiorna har återgivits i handböckerna utan någon anmärkning om förfälskningen (Se Förr och Nu 3/85).

I Harald Wieslgrens *Bilder och minnen* 1889 fann han en notis om fotografiet från 1863. Det visade sig att det var den kanadensiske författaren Henry Morgan, som beställt och bekostat fotograferingen. Han behövde en bild till en litteraturhistorisk notis om Almqvist. Fotografen Keeler i Philadelphia hade sedan skänkt Almqvist ett antal kopior. Till notisen hade Harald Wieslgren låtit göra en xylografi av fotografiet, där Almqvists ansikte inte hade nå-

got skägg alls! Hade Harald Wieslgren genomskådats förfälskningen eller kunde det finnas någon annan kopia, en oförfälskad kopia?

I Uppsala Universitetsbiblioteks handskriftsavdelning hittade Lars Krumlinde det oförfälskade originalfotografiet utan lösskäg. I prof. Ernst Almqvists samlingar finns bilden inklisrad i volymen märkt X 251 k 4. I samma volym finns även det andra fotografiet av Almqvist, där han har höghatt. »Denna sistnämnda bild togs i Washington 1865, inte 63 som alla handböcker påstår», skriver Lars Krumlinde i sitt brev till Förr och Nu.

Kanske kan de två fotografierna av C.L.J. Almqvist i de kommande litteraturhistoriska handböckerna och uppslagsverken få sina rätta bildtexter och sin rätta datering? Men de märkliga fotokopiorna ställer sina frågor: Varför målades skägget dit och av vem? ●

Vända världen ryggen

av Lars André

□ Lars André anmäler Thure Stenströms bok om existentialismen i Sverige.

Jag är ju yngre. Thure Stenströms tjocka, tätta och mycket akademiska översikt *Existentialismen i Sverige, mottagande och inflytande 1900 - 1950* behandlar i allt väsentligt det som ligger före min födelse. Men enstaka spår dras fram till tiden för min första ordentliga läsning. Och den värld som egentligen omgav mig framstår som helt främmande. Jag trodde inte det kunde vara så.

Fyra sidor före den omfattande notapparat, utan att fästa större vikt vid händelserna noterar Stenström en »... roande ögonblicksbild, som förekommer i pressmaterialet rörande Göteborgs Stadsteaters föreställning av *Döda utan gravar*»:

»Författaren /Tage Aurell/ hade fått plats på andra bänken och när skådespelet började fick hela publiken utom de som satt allra längst fram, se hur författaren helt sonika vände sig om och lyckades placera sig på en stol, så att han fick ryggen mot scenen. Så satt han hela första akten, hela andra akten och hela tredje akten. I mellanakten gick han ut och rökte för att hämta sig från den obehagliga sittningen.» (312)

Och vad Stenströms arbete framförallt visar är att i det skede då Europa åter öppnades, då freden gjorde kontakter över gränserna möjliga vände de svenska intellektuella — förlagsredaktörer, kulturjournalister och författare — ryggen mot Europa.

Fredsutbrottet startade en klappjakt efter motståndsdramat, kanske främst franska. Översättarna hetsades mot varandra. Nu skulle man markera motstånd och ny position.

Därför introducerades Sartre i Sverige. Antalet Sartreuppsättningar under perioden 1945 - 50 vid officiella svenska scener var inte mindre än 13, fördelade på fem olika pjäser: *Flugorna*, *Inför lyckta dörrar*, *Döda utan gravar*, *Den respektfulla skökan* och *Smutsiga händer*.

I den uppsluppna efterkrigsstämningen uppstod en animerad kanske hätsk debatt om Sartre och existentialismen. Sartre förvandlades till en förgrundsgestalt i svensk litteratur och blev därmed »... en bricka i det svenska litteraturpolitiska spelet». (169) Nu använde man Sartre i karriären ofta nog utan att ha läst honom.

Tage Aurell vände ryggen till och slöt sig hemmavid.

Anders Wedberg transformerade Sartre till »en sorts nästkusin med nazismen» (168) men deklarerade senare framt att han aldrig läst Sartres filosofi och inte heller ämnade göra det. (334)

Backlund, Sveriges blivande ambassadör i Bonn och god vän till Eyvind Johnson, fastslog: »Det är lätt att se, att Sartre är starkt påverkad av den tyska nationalsocialismen. Det gäller inte endast honom. Det gäller om den franska motståndsrörelsen i dess helhet.» (122)

Harry Martinson menade att Sartre bedrev ett slags skräckvalde från scenen. Efter vad Martinson hade hört berättas av folk som kom från Göteborg var Sartres pjäser snöd spekulativ i blod och våld. (127) Och i *Aniara* infogade han sång 53 med en skrikig sekt där Sartre var förebild.

Från vänster angrep Gunnar Gunnarsson och Artur Lundkvist och försökte genom att slå mot Sartre träffa Vennberg. Stenström skriver: »Attacken tog den intressanta och vildsinta formen, att Gunnar Gun-

narsson tillvitade Sartre en reaktionär hållning, besläktad med nazismens, medan Ar-tur Lindkvist lika trosvist förfäktade te-sen, att Sartres pessimism måste föras till-baka på föräckt homosexualitet.» (171)

Ingemar Hedenius önskade i sin installa-tionsföreläsning 1948 att existentialismen mycket snart skulle sjunka undan och »bli en detalj i det sönderslagna Hitlerskedets lit-teraturhistoria.» (77)

Karl Vennberg var vid den tiden ung och tvungen läsa på. Han försvarade Sartre mot Anders Wedberg bara för att året därpå gö-ra Wedbergs kritik av Sartre till egna argu-ment mot Tingensten. (186)

Vennberg hade redan förmågan att smi-digt anpassa sin besvikelse och i slutet av 40-talet formulerade han det som blev ton-givande paroll för hela 50-talet:

Smita undan, gå ur vägen?
Ja.

(Fiskefärd 1949)

På sitt sätt är det otäckt att så här i efter-hand se bakgrunden till den litteratur som omringade mig vid mitten av 60-talet.

En av de nödvändiga förutsättningarna för Thure Stenströms möjlighet att göra ett heltäckande arbete är att materialet är starkt begränsat. Före 1948 hade inget enda exemplar av Sartres filosofiska huvudarbe-te *L'Être et le néant* anskaffats till svenska universitetsbibliotek och än idag finns ver-ket inte översatt till svenska annat än i ur-val. (*Varat och intet*. Korpen 1983)

Debatten fördes av skribenter som brist-fälligt eller inte alls tagit del av de omskriv-na texterna och införde en publik som inte kunde ha en aning om vad som diskuterades.

Den svenska 30-talslitteraturen och tidi-ga 40-talslitteraturen sidoordnades.

Och på den vägen är det.

1949 upptäckte Bonniers att man glömt bort att översätta Sartres *Åkret* som var utgångspunkt för hela diskussionen.

1947 - 49 utgavs *Mogen ålder* och *Fris-ten*, de två första delarna av Sartres ro-mansvit *Frihetens vägar* i översättning av Eva Alexanderson. 1964 blev man på förla-

get pinsamt medveten om att man missat tredje delen och situationen blev akut. Snabbt, nästan över en natt, försvenskad man *Med döden i hjärtat*. Nu är de sedan länge borta från marknaden liksom nästan samtliga Sartre-texter.

För Simone de Beauvoir blev urvalet översatta verk lika godtyckligt. Debutro-manen *L'Invitée* (1943) liksom *Les Mandarins* (1954) ligger fortfarande översatta. Hennes självbiografiska verk vars första del *En familjeflickas memoarer* översattes 1962 fick mogna till 1984 innan andra delen *De bästa åren* kom på svenska. (*L'Invitée* finns analyserad i Stenströms *Existentialis-men* 1966 och senare. Hans arbete är den bästa introduktionen till existentialismen som finns på svenska och början till *Exis-tentialismen i Sverige*.)

Men nog fungerar förlagspolitiken. Ge-nom oändligt långsam och helt kapriciös utgivning lyckas man hålla trötta mandari-ner flytande. De träcklar sig igenom en bok på franska och avfärdar den i samband med en recension av något nyöversatt. Få, om ens någon, hinner reagera.

Simone de Beauvoir. »Frankrikes i detta sekel mest översatt författarinna och en av landets mest lästa», som Stenström riktigt påpekar — och därutöver en av de mest in-flytelserika — avfärdas i Dagens Nyheter av Combüchen som »oläsbar» och av »er-barmerlig kvalitet» (DN 22/10 -84) Eller man tycker *De bästa åren* är för lång och festerna för många.

Och då Bengt Homqvist får Thure Stenströms arbete framför sig sätter han sig bakfram på sin DN-betalda stol och vänder med Tage Aurell ryggen mot världen. (DN 18/2 -85)

I Sverige fungerar blott icke officiella vä-gar för litterär kontakt.

Thure Stenström. EXISTENTIALISMEN I SVERIGE. Mottagande och inflytande 1900 - 1950. 380 s. Almqvist & Wiksell In-ternational 1984. Pris: ca 145:-

ISBN 91-554-1537-7
ISSN 0440-9078

Historien om en lök

träsnitt av Torsten Jurell

Historien om en lök — en recension av Bertil Östergrens VEM ÄR OLOF PALME! — ett politiskt porträtt 372 s. Timbro 1984

ISBN 91-7566-037-7

»Likta lite som någon annan kan jag påstå att jag känner Olof Palme. Svaret på bokens titel måste bli ofullständigt. Men någonstans måste någon börja beskrivningen och analysen i förhoppningen att i varje fall bidra till ökad insikt.»

(Ur Bertil Östergrens förord)

Just det.

Torsten Jurell

Sjöfolkets penna eller förbundets?

av Ove Allansson

□Författaren Ove Allansson berättar om sitt författarskap. Rubriken ovan sätter fingret på slitningar och våndor som kan drabba en arbetarförfattare under mångårigt frilansande i en fackförbundstidning. »...som medarbetare i fackförbundstidningar skall vi arbetarförfattare vara kritiska, illojala i positiv mening».

Jag debuterade 1963 med en novell i *Metallarbetaren* och året efter med dikter i Sjöfolksförbundets tidning *Sjömannen*. Till sjöss hade jag varit mönstrad som svarvare eller reparatör: i praktiken innebar svarvarejobbet även tjänst som reparatör. Jag hade en verkstad med svarv, smärgel och bormaskin, i bästa fall en fräs eller kipphyvel. Arbetet innefattade även gas- och elsvetsning; dessutom var jag fastighetsskötare på den flytande fastigheten, hade hand om kranar, avlopp, toaletter och liknande.

I några fartyg hade jag varit förtroende-man vald av manskapet: besättningsombud, »skansadvokat». Eller också vald sekreterare åt besättningsombudet och fartygsklubben.

År 1967 kom min första bok, med motiv från sjön. Jag arbetade då som montör i land och fick uppmuntran och stöd av *Sjömannens* förra red. Yngve Gyllin, vilken visade stort intresse för skrivare och konstnärer komma ur sjöfolkets led och för kulturmaterial överhuvudtaget.

Under de första åren medarbetade jag i *Sjömannen* med dikter och berättelser och var naturligtvis glad att ha ett forum där jag var säker på att få in det jag hann att skriva. Efter några år och några böcker i »rusig» berättarglädje kom tanken att det

vore förräderi mot mina gamla kamrater om jag inte i mina skrivelser tog upp det jag visste var fel och orättvist till sjöss.

Jag började medarbeta även med reportage och bokrecensioner. Först gällde reportagen ofta studieverksamheten, att puffa för den, men de kunde också gälla sjö-män intresserade av konst och litteratur eller sjömän som belönats för att de räddat människoliv.

Första arbetsplatsreportaget för *Sjömannen* gjorde jag 1969, i en containerbåt, en lådracer. Reportaget var till stora delar kritiskt: jag tog då liksom senare upp förhållandet människa — teknik, speciellt den nya ombordteknikens avigsidor med ökat buller, ökade skakningar och det faktum att automatik och rationalisering tog bort åtskilliga av manskapets yrkesstoltaste arbetsmoment. Jag har alltid hävdat att dödar man arbetsglädjen så dödar man en del av människan.

När det gäller sjömansyrket måste man ha klart för sig dess särart: sjömannen bor ovanpå en fabrik som producerar så och så många knops fart; inte heller under sjötidens frivakt kommer sjömannen ifrån fabriksrikområdet, från bullret och skakningarna. Till detta kommer givetvis att bostaden eller verkstadsgolvet ena sekunden kan luta 20 grader åt ett håll, sekunden senare 18

grader åt andra hållet.

Skandalskrivare

En av de få gånger jag utsatts för kritik från Sjöfolksförbundets ledning var när jag i tidningen *Arbetets* västsvenska del hade två artiklar om dåliga förhållanden i en Johnsonbåt. Av en toppman kallades jag skandalskrivare; det var då enkelt att svara att är sanningen skandalartad så är jag en skandalskrivare. Som en följd av mina artiklar gjorde ombudsmän nya besök ombord och bl.a. manskapsmäss och hytter reparerades och snyggades upp innan fartyget lämnade Sverige.

Efter att ha skrivit mina två första böcker på nätterna och under helgerna medan jag arbetade som montör satsade jag hösten 1968 blåt nog på att bli yrkesskrivare. Naturligtvis var det svårt ekonomiskt, men det gick tack vare en förstående och yrkesarbetande hustru. Hur *Arbetets* västsvenska del behandlade en arbetarförfattare tog mej hårt; de ovan nämnda artiklarna sattes under debattrubrik så att man slapp betala, likadant gjordes vid andra tillfällen. Likaså citerade man nära nog halva reportage jag hade gjort för låga arvoden för *Sjömannen*, det var knappt man satte ut mitt namn.

Nå, det som glädde var kontakten med sjöfolket och det stöd jag många gånger fick för det skrivna. Men visst slog jag huvudet i en annan verklighet, stötte på konservativt sjöfolk som tyckte att jag var för kritisk. Fanns och finns sjöfolk som miss-tror mej av den anledningen. Jag mötte också sjöfolk som trodde att jag enbart skrev för pengar, de kunden inte fatta att jag skrev och skriver av känsla, av intresse för ett utsatt yrke. På samma sätt såg man på mej från redarehall efter debattromanen *Ombordarna*; någon skrev att jag simulerade ett socialt intresse.

Jag minns en söndag när jag gjorde ett reportage från en studiegård där det pågick en kurs för sjöfolk i Sjöfolksförbundets regi. En matros hälsade mej med orden: Jas-så du passar på att göra reportaget nu på

söndag när du får dubbel övertid. Det var bara att svara att för mej som frilansare i *Sjömannen* fanns inget som hette övertid eller oöbekvämt arbetstid; jag hade inte mer betalt för att göra reportaget en söndag. Orsaken till att jag valt söndagen var att det var den enda tid jag hade över.

Människan ombord

På mitt initiativ startades 1970 i *Sjömannen* reportageserien *Människan ombord*. Det var i en tid av allt flera insatta specialfartyg, i en tid då alltmera komplicerad teknik sattes in ombord, utan att vara tillräckligt utprovad. Fartygen och särskilt då människan ombord blev ett experimentfält för redarna och konstruktörerna, den psykiska pressen ökade på de ombordanställda.

Med serien *Människan ombord* ville jag lyfta fram sjömannens villkor under arbete och fritid, peka på orättvisor, brister, farlig arbetsmiljö, dåliga bostäder och skapa debatt och opinion bland sjömännen — skapa tryck på Sjöfolksförbundet så att förbundet i sin tur tryckte på och krävde bättre arbetsmiljö, bättre ljudisolering för bostäder osv. Viktigt var att sjömännen i reportagen själva kunde säga vad de ansåg om förhållandena ombord och om sin fackförening. Dessutom uppmunade jag under reportagen medlemmarna att själva skriva till förbundet eller tidningen.

Jag intervjuade och skrev om människans villkor i en rad olika fartygstyper: stycke godsare, torrlastare, specialfartyg för skogsprodukter, kyl- och frysfartyg, malm- och bulkfartyg, bilfartyg, containerfartyg, feeder- eller matarbåtar, roll on-roll off-fartyg eller lastfärjor, bil- och passagerarfärjor, isbrytande bogserbåtar, supertankers, kusttankers, vintankers osv.

Gjordes reportaget i ett fartyg i linjefart på t.ex Afrika skrev jag, för att locka till läsning, några rader om romaner och debattböcker av afrikanska författare. En yrkesgrupp som sjöfolk behöver sannerligen veta vad som har hänt, händer och kan förväntas hända bortom oceanerna, i länder och hamnar bortom horisontlinjen.

Likaså brukade jag i reportagen lyfta fram medlemmar som läste god litteratur. Jag minns hur jag fröjdade mej åt och citerade en reparatör som sa: »För läste jag en del skit, men nu har jag insett att vi inte ska ha huvudet till slaskspann.»

Ombordarna

Efter det min debattroman *Ombordarna* hade utkommit 1971 ökade min brevkontakt med sjöfolket. Debatten om boken, och de sjöfolkets villkor boken tog upp, fortgick under ett par år i fackförbundspress, redarepress och i dagstidningar, bl.a. i då ännu dagliga *Göteborgs Handels & Sjöfartstidning*, *Göteborgs-Posten* och *Svenska Dagbladet*.

Boken angreps även på handelssidorna, en sjöfartsredaktör försä se när jag begärde replik; han hade själv skrivit angreppet men inte läst boken, förlitat sig på vad redare och visst befäl sa. Gärna vill jag framhålla att inte bara manskap försvarade boken utan också en del befäl. En befälhavare skrev i *Nautisk Tidsskrift* att *Ombordarna* var den sannaste bok om sjölivet han hade läst.

Debatten bland sjöfolk och i tidningarna tog ny fart efter det att en konstnär och författare hade gjort en resa med en supertanker och skrev en bok härom. »Händelsevis» hade denne resenär med ett ex. av min roman som han passade på att läsa under sjöresan och sedan kritisera i sin bok. Det var alltså en »motbok» till *Ombordarna* och jag vet att det aktuella redariat köpte in en stor upplaga och delade ut böcker till befäl och redarianställt manskap.

Sjöfolksförbundets sedan 1969/70 nya ledning och studieavdelning ansåg att bokens kritik av förhållandena ombord var riktig; förbundet byggde upp studiecirklar kring en studiehandledning och boken. Även ett rederi använde den i kurser, som underlag för att syna »de mänskliga relationerna ombord.» Så småningom kom också tre riksdagsmotioner som tog upp min och *Ombordarnas* beskrivning av arbets- och boendemiljön i fartygen. Men det som

glädde mej mest var att många sjögrabbar inför nya angrepp åter försvarade boken i brev eller insändare. I en insändare i *Sjömannen* kunde det låta så här: ».....din bok är skitbra, det är som du skriver...»

Min kritik gällde inte bara teknikens avigsidor med skakningar och buller utan också klassamhället, detta att t.ex en ny lag, bostadskungörelsen av 1970, förestavade olikheter - att befälet skulle ha större bostäder än manskapet. Bostaden fungerade inte bara som bostad utan också som en prislapp på t.ex lätnatrosens rygg: Bara för att du ska veta din ställning i hierarkin ombord är din hytt tre gånger mindre än t.ex överstyrmans, du har heller ingen egen dusch som befälet. Besinna detta och tänk ut ditt värde ombord!

Färjorna

I mitt fjärde reportage i serien *Människan ombord* tog jag upp den människofientliga placeringen av bostäder eller vilhytter i de färjor där besättningarna var tvungna att övernatta, alltså medan färjorna var under gång.

Det är ingen överdrift att påstå att tekniken även under stor del av sjutioalet utövade terror i passagerare- och bilfärjor. I dessa fartyg bodde manskap, serverings- och ekonomipersonal ofta under vattenlinjen, utan dagsljustventiler och inklämda mellan tre bullercentra: med maskinrum under, bildäck över sig och dessutom i närheten av propelleroljuden.

Under reportageresor för *Sjömannen* upplevde jag färjebostäder och dagrum och mäsar där jag fick känslan av att stå i en stenkross. Tydligare än så kunde redare och konstruktörer inte visa sitt människoförakt. Hur skulle personalen kunna vila ut här? Det krävdes ju att den skulle vara på alerten och med glada leenden passa upp passagerarna och hålla igång de allt talrika re flytande nöjestemplen. Inte att undra på att många anställda fick ta till kvällsroggar eller sömtabletter. Jag tog upp eländet inte bara i *Sjömannen* utan också i berättel-

ser, noveller, i radion osv. — försökte sätta strålkastarna på denna cyniska människobehandling var jag kom åt.

Sjöfolksförbundets och min egen kritik och den s.k. utvecklingen tvingade redarna att flytta upp bostäderna i dagsljus, ovan bildäck.

Vems penna?

Rubriken *Sjöfolkets penna eller förbundets?* tillkom på förslag av Reidar Jönsson. Det är en rubrik som sätter fingret på slitningar och vändor som kan drabba en arbetarförfattare under mångårigt frilansande i en fackförbundstidning.

Först till motsatsförhållandet i rubriken, borde inte sjöfolket och Sjöfolksförbundet vara ett och detsamma? Vi känner alla fackförbundens svåra demokratiproblem, glappet mellan anställda funktionärer och den stora medlemsmassan. Det är svårt nog för ett fackförbund som har sina medlemmar iland. Hur svårt är det då inte för ett förbund som har sina medlemmar strödda jorden runt, på de sju haven.

Just det sistnämnda har jag i muntliga diskussioner och i *Sjömannen* anfört som argument för att man måste satsa mer än andra förbund på medlemsdemokrati, studier och kurser, på kommunikationskanaler från och till medlemmarna och då inte bara vid kongressdags. Vid sidan av tidningen *Sjömannen* och de bulletiner som flygpostas ut till fartygsklubbarna världen runt föreslog jag t.ex. att förbundet skulle satsa på en speciell »informationsminister» eller »kommunikationsminister» som enbart sysslade med kommunikationen medlemmar — förbund.

Den fråga jag måste ställa mig själv är om jag tillräckligt har fört medlemmarnas talan inte bara mot redarna utan också mot förbundet. För det första har jag ofta inte känt något motsatsförhållande mellan medlemmar och förbund, för det andra är det möjligt att mina krafter har gått åt till att agitera för en förbättring av sjöfolkets villkor så att jag inte orkat sätta t.ex. för-

bundets interna demokrati under debatt. (När det gäller de händelser som skakade förbundet under åttiotalets första år återkommer jag längre fram.)

Naturligtvis finns det dåliga eller lata ombudsmän på samma sätt som det finns lata sjömän, förmokare, svarvare, författare, läkare osv. Men jag tror vid sidan av detta att bråk mellan medlemmar och ombudsmän många gånger bottnar i okunskap om varandras förhållanden och möjligheter. Ombudsmanen, en f.d. sjöman, har kanske länge varit iland och är måhända dåligt insatt i ett nytt problem; den »seglande» medlemmen å sin sida vet för litet om ombudsmannens villkor i det samhällssystem vi har, vet för litet om redarnas makt och myndigheternas agerande. Lätt underskattas svårigheten i det tunga arbete som en effektiv och samvetsgrann ombudsman utför, medlemmen har inte klart för sig att en sådan ombudsman sällan eller aldrig kan koppla av, att han tar arbetet med sig hem, att familjelivet blir lidande.

Genom åren har jag erfart att det finns ombudsmän inom förbundet som ser mej som besvärlig, som fantast och en orealistisk »romantiker». Jag vet att det finns de som har upplevt den kritik jag har framfört mot förbundet som orättvis.

Det har hänt att medlemmar har vänt sig till mej med fackliga problem, per brev eller telefon, för att jag ska ta upp den eller den saken med förbundet; de har inte varit nöjda med förbundets behandling av problemet. Det har gällt allt från olaglig övertid, ålderstillägg, säkerhetsfrågor, arbetsskydd till bråket inom förbundet i början av åttiotalet.

Under sjuttiotalet, vid reportage i fartygen, hände det ofta att jag utan att vara anställd i förbundet fick kritik för att förbundet inte gjort det eller det. Jag sågs alltså av en del som en sorts ombudsman, direkt ansvarig inför medlemmarna.

Diskussioner med medlemmar kunde ibland innebära den besvikelsen att medlemmar trodde att facklig kamp kan vara frikopplad från politik, att lagstiftning, t.ex.

sjöarbetstidslagen, har opolitiska förtecken. Jag fick då förklara att de borgerliga krafterna genom tiderna har röstat emot snart sagt varje lag som har förbättrat villkoren för sjöfolket. Naturligtvis har jag skrivit om detta. Bl.a. i den nutidshistoriska serien *Havets arbetare*.

De angrepp som har riktats mot mej från medlemmar i t.ex. *Sjömannens* debattforum har nästan enbart kommit från högerhåll. I brev har jag blivit skälld för vänsterextremist medan jag i vissa vänsterpublikationer mer eller mindre öppet beskrivits som redarelakej,

Vems penna? Ja, i alla fall tycks en del medelålders sjöfolk med problem, sjukpensionärer och äldre sjöfolk se mej som deras penna och inte bara det. Brev och dagliga och nattliga telefonsamtal är många. Mitt medarbetarskap i *Sjömannen* i kombination med mina sjöböcker har gjort att jag också har fått en direkt social funktion. Jag är något av kurator och biktfade. Så gott jag kan och orkar hjälper jag sjöfolk eller f.d. sjöfolk, t.ex. med skrivelser till myndigheter eller telefonsamtal till hemvården. Jag har suttit i en ambulans och hållit en döende sjöman i handen, jag har jordfäst ateister bland sjöfolket. En gång läste jag på den döde kylmaskinistens önskan dikter av Karin Boye.

Givetvis kommer de stunder då jag inte orkar med de krav som ställs på mej. Men hur jag än vänder och vrider på det känner jag det som om jag sviker. Det finns så mycket lidande i bara vår närmaste omgivning att jag vill gråta när jag tänker på det. Jag vill på intet sätt övervärdera min roll, men otvivelsaktigt har jag varit sjöfolkets

penna när jag har skrivit debatt i dagstidningar för att stötta strejksvarsel, för att bemöta okunnig hets mot sjöfolk och t.ex. vid censurförskott mot bokpaket eller för att kritisera Sjöfartsverkets utredningar av dödsolyckor ombord.

Reportage kontra berättelse

Inför ett reportage i serien *Människan ombord* förberedde jag mig nog, tog i för-

våg reda på så mycket som möjligt om traden, hamnarna, fartygen och den tekniska utrustningen ombord, för att kunna ha detta som bakgrund till människans villkor.

Under pågående reportage eller när jag körde bandspelaren hemma, eller när jag skrev ut reportaget, kände jag ofta min klunvenhet mellan det jag höll på med och mitt skönlitterära författarskap. Här under arbetet med reportaget var jag tvungen att ha fakta och åter fakta, att kunna visa svart på vitt. Det var utmärkt på så vis att jag tvingades lära mej ständigt nya ting om den s.k. utvecklingen till sjöss, (avvecklingen av sjöfart under svensk flagg), om hur yrkesstolta arbetsmoment försvann och liknande. Samtidigt med vetskapen om att jag inhämtade kunskaper våndades mitt andra skrivari; det som tycker om att fabulera och dra en skröna, det som ibland får fritt spelrum i mina böcker när jag försöker använda fantasin eller fantasteriet som ett förstoringsglas för att förtydliga.

Jag kunde längta oerhört efter berättelsernas landskap, men när jag äntligen hade tid och var framme vid berättelsernas utkanter kunde jag känna hur artikelskrivandets språk och rytm ännu höll mej fången. Eiller också var jag trött och det tog tid innan jag kunde skaka av mej reportagen eller artiklarna och gå in i berättelserna och använda det språk jag visste att jag hade någonstans i bakhuvudet. Ja, sen följde efter en tid nya avbrott för reportage och artiklar, anta att jobbet tog en vecka — det kunde sen dröja en vecka till innan jag kom igång på romanen eller vad det nu var. I värsta fall havererade det påbörjade arbetet.

Vänder jag på det gav mej reportagen som sagt kunskap, men de kunde även ge spänning, glädje och intressanta sammanträffanden med allt annat än slätkammade sjöbröder. Reportagen gav mej många skönlitterära uppslag och friskade upp minnen från min egen sjötid.

Så fick jag t.ex. uppslaget till romanen *Containerbröderna* genom påtvingade vandringar i containerhamnarnas plåtland-

skap, vid reportage i containerfartygen. Jag tror att skrånan, som naturligtvis tar upp förhållanden mellan människa - teknik, kom som en sorts protest mot dessa ideliga faktareportage och kylan från teknokratiseringen. Måhända tillhör inte *Containerbröderna* mina bästa böcker, men jag skulle inte ha orkat skriva vidare om jag inte hade låtit den framvällande fantasin skapa den moderna skepparhistoria som *Containerbröderna* utgör.

Tidningen Sjömannen

En genomgång av mitt samarbete med Sjöfolksförbundet blir ofullständig om jag inte något närmare tar upp tidningen *Sjömannen*.

Förutom brev och telefonsamtal har medarbetarskapet i *Sjömannen* inneburit arbete som inte syns i spalterna. Nuvarande redaktören Leif Risö är *Sjömannens* ende fast anställda, en man med stor arbetsbörda. Skulle *Sjömannen* ha haft samma bemanning som övriga fackförbundstidningar på LO-sidan per tryckta sidor per år skulle *Sjömannens* bemanning ha varit drygt 3,5 personer eller tre heltids- och en halvtidstjänst.

Minimibemanningen har drabbat inte bara redaktören utan också frilansare som jag själv. Helt naturligt har den ensamme redaktören behov av kommunikation med andra skrivare, för att diskutera det eller det eller för att inhämta råd. Långa telefonöverläggningar om *Sjömannens* innehåll har för min del varit vanliga. Sådant är naturligtvis oberalt och tar arbetstid från t.ex. romanskrivande eller arbeten för andra tidningar.

Det är inte av grinighet jag skriver detta — förhållandet hör helt enkelt till bilden av en underbemannad tidning och för en av tidningen intresserad frilansmedarbetare. I mina ögon fungerar samarbetet bra, men givetvis förekommer skilda uppfattningar och diskussioner om tidningens innehåll och utseende. Jag har t.ex. kritiserat att en i

mina ögon duktig frilansstecknare fick sluta.

I diskussionerna med redaktören har jag ofta framfört att *Sjömannen* behöver inte bara »nya» skrivare utan främst flera tecknare. Enligt min åsikt behöver tidningen överhuvud taget flera illustrationer: teckningar, fotografier. Kanske är det också nödvändigt med en viss »modernisering» av layouten. För redaktören är det där bl.a. en balansgång, här kommer givetvis in den lilla fackförbundstidningens ekonomi och låga arvoden. Med i bilden finns den svenska handelsflottans nedgång och ett krympan- de antal förbundsmedlemmar. — Men med hänsyn till de summor tidningens minimibemanning har sparat in borde förbundet ändå ha råd att satsa mera på tidningen.

Jag har också sett det som min uppgift att föra fram eller »prata in» mera kulturmaterial. Men trots stöd från redaktören har jag allt svårare att leva upp till den föresatsen. Dels dras jag med ohälsa, dels räcker inte tiden. Jag behöver allt längre tid för de böcker jag hoppas kunna skriva innan jag mönstrar av för gott. Och där finns åtskilliga projekt som inte har med sjöarbetslivet att göra.

För att återvända till *Sjömannen* är de medlemmar som hör av sig om tidningen nästan enbart positiva, samma sak gäller med f.d. medlemmar och pensionärer. Därmed inte sagt att inte tidningen kan bli bättre. Från funktionärerna, också de medlemmar, har kommit förslag om att tidningen skall innehålla mera mötesrapporter, referat från styrelsesammanträden o.s.v. I mina ögon kan dessa referat mera läggas ut i bulletiner, risk finns annars att tidningen blir för »torr». Ännu råder efter min åsikt balans, men det är en sak att se upp med. Eftersom *Sjömannen* är en månadstidning vore det olyckligt om den förvandlades till »protokollblad».

En välkommen form av rapporter är givetvis när en »seglande» medlem eller en ombudsman skriver en artikel om det eller det problemet, eller tar upp saken under debattforum. Glädjande är också när med-

lemmar hör av sig med dikter eller berättelser. Ibland har jag fungerat som mellanhand: medlemmar har sänt in dikter och berättelser till mej och tidningen har sedan tagit in en del av materialet.

För min del avslutade jag serien *Människan ombord* 1979, efter nio års reportage i fartygen. Andra av mina idéer som har förverkligats i *Sjömannen* och även skrivits av mej är serierna *Decennier med havets arbete* och *Världens inre vattendögar*. Numera medarbetar jag som »kolumnist» i varje nummer och med enstaka dikter, noveller, reportage eller artiklar.

Kris

Vid reportage under sjuttioalets senare hälft märkte jag hur många sjögrabbar blev allt försiktigare i sina uttalanden och i sin kritik av rederierna och förhållandena ombord. Handelsflottans nedgång fortsatte. När det gäller tonnaget halverades det från 1975 till 1980. Det var givetvis mänskligt att de som ännu hade arbeten blev försiktigare, men samtidigt upplevde jag det som ett stort dilemma, det blev allt tydligare hur de ekonomiska makthavarna kan skrämma folk till tystnad.

Kris av ett annat slag förde åttiotalet med sig. Genom förbundsledningens agerande hamnade Sjöfolksförbundet 1981-82 i en svår kris. Massmedia tog alla tillfällen i akt att förstora upp och sprida felaktiga rykten. Polisanmälningen av de i och för sig små ekonomiska oegentligheterna var del i en maktkamp.

Inget hade varit lättare än att bli »hjälp» i borgerliga eller andra tidningar, anbud att skriva om bedrövligheterna saknades inte. Dessutom hörde många ilskna och förtvivlade medlemmar av sig, liksom en del funktionärer: förbundets goda namn och rykte drogs i smutsen. Som gammal frilansare och sjöman kände jag samma vända och som svar på uppmaningar att skriva menade jag att om jag ska rota i skiten så ska det skrivas i *Sjömannen*. Så skedde så småningom, medan maktkampen ännu pågick, medan den »gamle» förbundsordföranden

ännu var att räkna med inför kongressen 1982.

Under debattforum tog jag upp eländet och syndade det inte minst från den moraliska sidan. Jag skrev bl.a.: »Mer än en juridisk fråga är det en fråga om moral... Hur ska Sjöfolksförbundet och dess språkrör *Sjömannen* kunna kräva moral och hederlighet i ekonomiska frågor i vårt samhälle när moralen inte finns inom förbundet? Hur ska man då vinna tilltro?...»

»Kongressen måste välja nya krafter i ledningen. Det vore en allt för stor belastning med någon av de gamla toppmännen i ledningen nästa kongressperiod...»

Vad de dömda personerna inte kunde anklagas för var bristande arbetsinsats. Genom tröget arbete, genom förhandlingar, ibland med strejkhot, hade förbundet lyckats nå betydande framsteg för medlemmarna. Det är inte bara redare och moderater jag har hört säga att svenskt sjöfolk har för bra villkor. Bedömningen är givetvis galen och bygger på cynism eller för dåliga kunskaper om dagens psykiskt påfrestande arbete till sjöss.

»Ideologiskt» medarbetarskap

Andra må ha vilken mening de vill om mitt samarbete med Sjöfolksförbundet, men detta arbete har varit »ideologiskt» betingat; inte av känsla för något visst parti, utan av känsla för sjöfolkskollektivet.

Visst har arbetet för *Sjömannen* varit en del av min försörjning, men en lågavlönad del. Låga löner, låga arvoden är för övrigt något som vi arbetarförfattare är vana vid. Till en del har vi oss själva att skylla, åtminstone jag har haft svårt att ideligen behöva påpeka t.ex. fackförbundstidningarnas låga arvoden.

En känslomässig bindning medför att man anser sig ha vissa skyldigheter även om det är svårt att få tiden att räkna till.

Bland viktiga kongressbeslut 1982 var ett om ett system med gruppordförande inom varje rederi. En betrodd »seglande» medlem väljs av Sjöfolksförbundets medlemmar inom det aktuella rederiet till grupp-

ordförande. Denne »seglar» sedan halva året och är funktionär i land halva året, ägnar sig enbart åt de medlemmar förbundet har inom »hans» rederi. Genom att fortsätta som aktiv sjöman har gruppsordföranden hela tiden god kännedom om vad som händer inom yrket och ombord.

I teorin låter det bra, jag har tänkt mej att så småningom göra några undersökande reportage om det nya systemet: försöka utvärdera om det ger bättre demokrati, om medlemmarna kommer bättre till tals. Och om systemet kan aktivera flera än förut till fackligt arbete, ge större handlingsfrihet gentemot förbundskontoren och känslan av att ta problemen i egna händer så långt det är möjligt.

Med risk att låta högtidlig ser jag det som min skyldighet att arbeta vidare på en text- och fotodokumentär bok om sjömansyrket. Vidare vill jag i skrift dokumentera den utställning med sjöarbetslivslitteratur som Sjöfolksförbundet i samarbete med Sjömansbiblioteket visade vid förbundets femtioårsjubileum hösten 1982, en utställning som jag själv var med och sammanställde. Det gäller ett sextio-sjuttiosidigt häfte som skall dokumentera vad som i bokform har skrivits på svenska om sjöarbetslivet från 1900 till nuet. I skrivande stund tigger jag ihop medel till publikationen, har lyckats få vissa löften från Sjöfolksförbundet, Föreningen Sjöfolkets Bildningsarbete och Maskinfälsförbundet.

För att försöka åstadkomma någon sorts slutkläm vill jag säga att som medarbetare i fackförbundstidningar skall vi arbetarförfattare vara kritiska, illojala i positiv mening. Vi måste känna den nuvarande verkligheten, utgå ifrån den verklighet som omger oss — inte som vi tycker den borde vara — och därifrån slåss för ett bättre samhällssystem. Verkligheten är nog så hård att slå skallen i. ●

Om Dag Skogheim

av Thorvald Steen

Dag Skogheim har i Norge fått strålade recensioner för sin senaste roman *November -44* (1984). Han är född på Helgelandskusten i Nordland 1928. Sitt litterära genombrott fick han med romanerna *Sulis* (1980) och *Café Iris* (1982). I Sverige har hittills bara tidskriften Rallarro och Dagens Nyheter visat intresse för Skogheims författarskap. Ett missförhållande som bör rättas till. Skogheim förenar nämligen egenskaper som är unika i norsk litteratur (och tydligen i svensk?).

Att han även på 80-talet skriver om arbetarfolk från Nordnorge kan nästan ensamt försvara visordet unik, eftersom de flesta norska radikala författare från 70-talet inte längre visar arbetarklassen något särskilt intresse i sina författarskap. »Nåja», vill kanske någon säga, »Skogheim verkar ju sympatisk men grå socialrealister kan vi hitta innanför vårt eget lands gränser».

De som fått uppleva Skogheims kvinnoskildringar vet något annat. Kvinnorna tilldelas inte biroller, utan driver verkligheten och romanerna framåt. Och vilka kvinnor! Grå är inte färgen!

Varje ny bok av Skogheim bygger på grundliga historiska studier av okänt stoff. Detta kombineras med sensualism och frodighet, också det en del av verkligheten. Plötsligt låter han fantasin överraskande hugga in i handlingen, som när Hitler i egen hög person skriker in på ett kafé i Nordnorge (*Café Iris*).

Ett svenskt förlag funderar på att översätta *Sulis*. Intill dess läs honom på norska! ●

Norge just nu (något om den litterära situationen 1984)

av Thorvald Steen

□ Artikelförfattaren skriver om det aktuella tillståndet i norsk litteratur: »De flesta tongivande författare på vänsterkanten ger ut böcker denna höst. Många av dem har gett upp sina tidigare mål, men vi har ännu en bit kvar innan våra författare basunerar ut, som P O Enquist gör i DN den 10 juni 1984: Svenska samhället värt att försvara».

De högerorienterade kretsarna hävdade mot slutet av 70-talet och i början av 80-talet att vänstersocialisterna hade infiltrerat förlag och tidskrifter. De hävdade att de skönlitterära böckerna som kom ut hade skrivits nästan bara av ml-are, och om inte författaren var det, så var i varje fall förlagsredaktören det. Nu har senare empiriska undersökningar visat att påståendet var betydligt överdrivet med undantag för ett område: De viktigaste litterära diskussionerna fördes från början av 70-talet med utgångspunkt till vänster om socialdemokraterna. Flera centrala böcker från perioden påvisade att vi levde i ett klassamhälle, de skildrade strejkkamper, var kritiska till borgerskapets roll under senaste kriget, tog arbetarklassens parti, var fientliga mot kapitalismen och en del var uttalat revolutionära. Högern och socialdemokraterna var på defensiven. När vänstern skulle angripas var det svårt att komma dragande med de mörka sidorna i Sovjets historia, eftersom den mest profilerade delen av vänstern hade gjort upp med Sovjet socialismen. Ett såreget drag i Norge är att Moskvapartiet

NKP är mikroskopiskt, också när det gäller inflytandet på skönlitteraturen.

Högern klarar inte av att genomföra en enda diskussion

Borgerskapet i Norge satte sin tillit till de nya franska filosoferna och översatte dem omedelbart. Men därav blev ingen fullträff. Nej, vänsterns offensiv avtog runt 1980 för att sedan gå tillbaka, inte för att högern klarade av att anföra nya argument, utan det var än en gång vänstern själv med tongivande ml-are i spetsen som styrde diskussionen. — Vi har provat att skriva böcker för arbetarklassen, men arbetarklassen läser dem inte. Och vi tillhör själva inte proletariet och därför blir det en konstig litteratur.

Därefter kom *bekännelselitteraturen* som a) inte ville sticka under stol med att det finns trevligt folk bland småborgerskapet (något som vi alltid vetat och som har sagts förr), som b) hävdade att man var väldigt bombastisk och fyrkantig under den högljudna revolutionära fasen av livet och c) menade att livet dessutom har andra värden

som kärlek etc. Revolutionära författare behövde inte vara så hämmade att de inte kunde ta med några saftiga knull i böckerna... Näja.

Borgerliga kritiker var ganska nöjda med flera av dessa böcker. Man kunde spåra flera »litterära kvaliteter» hos dem, de hade blivit »nyanserade». En av dem förstod de inte någonting av, utom att den var genial. Dag Solstads »Gymnasialer Pedersen...» var både en strålande parodi på en del sidor av den norska ml-rörelsen och samtidigt en uppgörelse med socialdemokratin.

Men det intressanta är att författarna som tidigare hade utmanat borgerskapets normer och ideologi tycktes ha blivit ofarliga. En Jon Michelet, som har fört en lovvärd kamp mot nynazism och »svarta» redarprofiter, kommer att bli ihågkommen för sin kamp mot den amerikanska TV-serien *Dynastin*. Detta är inte avsett som hån. Han är den enda författaren som över huvud taget har fått till en diskussion som hela landet har deltagit i.

År 1984 har förlagen Oktober och Pax gått samman om att starta en ny bokklubb. Förlagen har sina rötter hos AKP respektive SV (motvarar i Sverige SKP och VPK). Det fina med initiativet är att det kommer att bryta upp det bokklubsmonopol som Norges fyra största förlag har skaffat sig.

Den radikala bokklubben blir den inte uttalade nya målsättningen för den progressiva(?) litteraturen: Den skall vara »modig», »experimenterande». Socialistisk? Anti-kapitalistisk? Inte nödvändigtvis. Initiativet som sådant kan inte skada. Det kan ju vara lönsamt för några fler författare än de som idag kan dra fördel av den gamla bokklubben. Bra. Det är däremot helt klart att den nya klubben över huvud taget inte ser arbetarklassen som någon målgrupp, vare sig som författare eller som läsare. Att utveckla och gynna arbetarlitteratur är inte en målsättning för projektet. Frågan omnämns på det hela taget inte. Och varför skulle den det? Författarna som vanligtvis ger ut sina böcker på Oktober och Pax tycks ha gett upp. Klimatet är just

Magasin och Poesi.

Det finns bredd i uttrycksformerna just nu i norsk poesi. De flesta litterära riktningar finns representerade och nya skott växer ut. Sju poeter har bildat »stuntpoeterna», som önskar använda otraditionella metoder för att nå fram till läsarna. Förlagen gör litet eller intet för att marknadsföra poeter. Poeterna måste själva ta initiativet, menar »stuntpoeterna». Det är bland diktsamlingarna från 1983 man finner de klaraste politiska uttrycken, och här finner man arbetarklassen skildrad mellan pärmar. Falkeid, Strömsted, Johansen, Haugeland, Pedersen, Steen och Grøvdal kan nämnas.

Utmaningen

De flesta tongivande författare på vänsterkanten ger ut böcker denna höst. Många av dem har gett upp sina tidigare mål, men vi har ännu en bit kvar innan våra författare basunerar ut, som P O Enquist gör i DN den 10 juni 1984: »Svenska samhället värt att försvara». Norsk litteratur har en lång samhällskritisk tradition även om den finner sig i en vågdal för tillfället. Men kända kommer författarna åter att vända

blicken mot arbetarklassen. Det som är nytt på den fronten, jämfört med början av 70-talet, är att socialdemokraterna har fått en verklig opponent från vänster.

I fackföreningsrörelsen förs den ideologiska kamp vidare som våra författare tidigare var med i.

Samhället Tyssedal har i flera år kämpat för att bevara sin industri och existens. Detta utlöste en av de största fackliga striderna någonsin under norsk efterkrigstid. Fackföreningar från hela landet stödde Tyssedal. Och inte bara det. Tyssedalskampen ändade med seger. Tyssedal lever vidare. Ledaren för aktionskommitten manade redan för två år sedan norska romanförfattare »att vända blicken mot Tyssedal, för här fanns otaliga ämnar». Inte ens en tidningsartikel har kommit, eller en förklaring. Tyssedalsaffären lärde oss något om nödvändigheten att kämpa efter en politisk linje, om sammanhållningen i ett lokalsamhälle, om stormingens svek och om solidariteten på basplanet i fackföreningsrörelsen. Ja, bland annat detta har inte sagt några spår litterära spår. Sådan är situationen.

Översättning Carl-Eric Johansson

Litteraturlista

Erling Kittelsen. *T.I.U* (82)
Tove Nilsen. *Skyskraperengler* (82)
Liv Koltzow. *Løp, mann* (80)
April, November (83)
Cecilie Løveid. *Sug* (79)
Inger Elisabeth Hansen. *Hablbarar, munnes bok* (83)
Karin Moe. *Kyrka/Niklas Eggers aborterte skrifter* (83)
Ellen Einan. *Jorden har hvisket* (84)
Jon Bing. *Dobbelgjengeren* (84)
Asbjørn Elden. *Rundt neste sving* (83)
Ola Baner. *Rosapenna* (83)

Edvard Hoem. *Prøvetid* (84)
Espen Haawardsholm. *Store fri* (83)
Jan Kjarstad. *Homo Falsus* (84)
Erland Kiøsternd. *Jordens salt* (83)
Torgeir Schjerven. *Chakoo* (83)
Jon Michelet. *Terra roxa* (82)
Panamaskipet (84)
Dag Skogheim. *November -44* (84)
Dag Solstad. *Gymnaslarer Pedersen* (82)
Forsøk på å beskrive det ugjennomtrenelige (84)
Tor Obrestad. *Ein gong må du seie adjø* (81)

Bygga hus

Novell av Per-Olov Käll

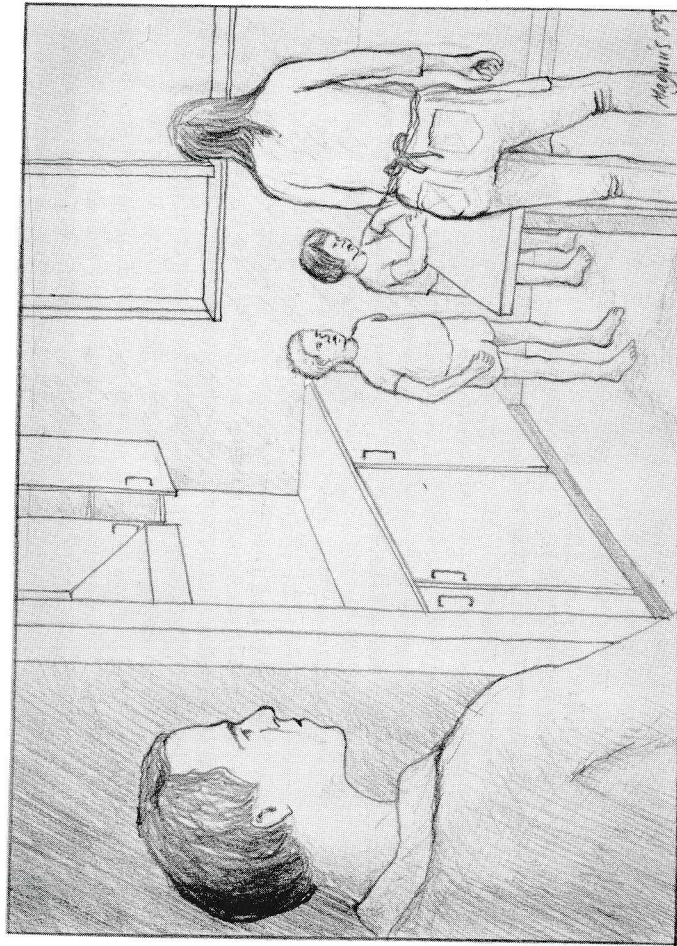

Illustration Magnus Saemundson

Huset hade byggts på sommaren. Grunden hade murats under några veckor i juni, och med den hade de fått hjälp. Därpå inföll industrisemestern. Den första veckan i augusti hade dock det monteringsfärdiga huset kommit på plats. Det tog precis en vecka att sätta upp kåken, och Henning hade gjort en del invändiga snickerier själv. Han hade tagit ut en inestående semestervecka och arbetat både dag och natt. Det var också ett roligt arbete, ty det var fullbordat av en lång tids förväntan. Den 15 augusti flyttade de in. Det var en torsdag. De hade hyrt en stor flyttbil och behövde bara köra en gång. De började flyttningen vid sjuti-

—Barnen ska ha mat först, sa Mona.
—Dem hade jag nästan glömt bort, sa Henning.
—Det är typiskt dig.
—Barnen är väl hos Nilssons? sa Henning.
—Ja, du får åka och hämta dem. Jag lagar mat under tiden. Jag har lovat Nilssons tolv kronor i timmen för passningen. Åtta timmar gör nittiosex kronor. Lämna en hundring jämt.
—Det är inte så farligt, sa Henning. Det är hyggligt av dem att ställa upp.
—Ja, Karin är ju alltid lojal, sa Mona.
—Någon nytta ska man ju ha av släkten, sa Henning. Mona och Karin var kusiner.
—Men först vill jag ha kaffe, slog Henning fast. De drack kaffe sittande på ett par pallar i det nya köket. Huset omkring dem doftade friskt av färskt virke. Hela hemmet var som en oskuld, ung och fräsch. Mona kokade vatten på elspisen och de drack pulverkaffe i vita engångsmuggar.
—Elspisen fungerar i varje fall, konstaterade hon.
—Tur det, sa Henning.
När de druckit kaffe tog Henning Volvon och for rätt igenom den lilla staden längs den enda huvudgatan till kusinens villa, som låg på andra sidan av staden. Innan han kom upp på huvudgatan fick han åka över en smal bro, under vilken älven flöt, sedan över ett litet torg, som huvudsakligen omgavs av gamla låga träkåkar i grönt och vitt, men sedan var det raka spåret. Han passerade först Domus och strax därpå Stortorget, där Systembolaget och pizzarestaurangen Roma hade sina lokaler. I torgets fond kunde han i ögonvrån skimta Missionskyrkan omgiven av höga björkar. Det var en byggnad som han faktiskt aldrig hade varit inne i, trots att han bott i staden i hela sitt liv. Henning hörde inte till de kyrksamma. På andra sidan av den inre staden låg först ett litet område med flerfamiljshus. Det var hus av olika ålder och byggda i olika stilar. Där hade han och Mona bott i sju år i en modern trea innan de kände sig starka nog för satsningen på en egen villa.

De första åren hade de varit ogifta, men när Emil föddes hade de gått till rådhuset. Det hade blivit en del bråk den gången med Hennings mor, som helst hade sett en kyrklig vigsel. Hon hade inte velat förstå på vilket sätt Henning och Mona skulle ta skada av att låta den vackraste ceremonien i livet ske under värdigast tänkbara former, det vill säga i en kyrka, och Henning hade för husfridens skull ett tag varit villig att ge med sig, men Mona hade sagt nej. »Går man inte ens i julottan, så ska man heller inte gifta sig i kyrkan», var hennes inställning. Sedan dess, och förresten också innan hade förhållandet mellan svärmor och svärdotter varit konfliktfyllt. Henning led av osämjan, även om han ibland kunde kosta på sig att skämta om den på jobbet. Just som han for förbi deras gamla lägenhet, kastade han en blick upp mot balkongen på andra våningen. Persiennerna var uppdragna och balkongfönstret stod på glänt, såsom avtalats med vicevärden. Fönstren blickade med den mörka ödsligheten hos en övergiven lägenhet, och han förvånades över att man så snabbt kunde lämna en bostad. Han kom att tänka på krabborna i havet, vilka överger sina urvuxna skal för att aldrig mer kännas vid dem.

I slutet av bostadsområdet låg en nybyggd vårdcentral. Det var ett tvåvåningshus i grå betong med insprängda ytor av rött tegel. Det var en ganska prydlig byggnad med stora rhododendronbuskar framför entrén. Sedan följde en ny bro, denna gång över ett järnvägsspår, och på andra sidan bron bredde ett stort villaområde ut sig. Henning for förbi en bensinmack, som också inrymde en bilverkstad, tog till väns- ter in på en grusväg och gled mellan villastaket fram till kusinens hus. Det var en stor, vacker enplansvilla i gult trä. Huskroppen bestod av två delar, som bildade rätt vinkel med varandra. Framför huset bredde den prydligt klippta gräsmattan ut sig, och i en flaggstång hängde en gulblå vimpel. Henning funderade ett ögonblick vilket hus han skulle tycka var det arkitektoniskt mest lyckade — deras eget eller ku-

siniens, men bestämde sig för att inte hysa någon mening om saken. I ett hörn av trädgården fick han syn på Emil, Åsa och Jesper. De satt och drack saft tillsammans med kusinens barn. Som alltid när han mötte sina barn, erfor han en jublande glädje. Just som han steg in genom grinden, kom kusinen ut ur huset. Hon hälsade vinkande.

—Hej, sa Henning.

—Hej du, sa kusinen.

De utbytte vardagsfraser. Henning frågade om barnen varit besvärliga, men kusinen försäkrade att alla hade uppfört sig exemplariskt. De hade varit och badat.

Kusinen var en liten, bredaxlad kvinna med kraftigt utskjutande byst. Hon var som skapt, tyckte Henning, att amma en rejäl barnaskara. Hon hade lockigt permenat hår och var en aning uppnäst. Utan att vara direkt vacker besatt hon likväl en robust utstrålning, som kunde verka tilldragande. Hon hörde sig för om inflyttningen gått som planerat. Henning bekräftade att den hade gjort det.

—Jamen, det var väl skönt, sa kusinen.

—Jo, sa Henning.

—Det var väl skönt, upprepade hon.

Innan han samlade ihop barnen för hemfärden, passade han på att bjuda kusinens familj på invigningsfesten. Kusinen trodde sig på stående fot kunna lova, att de nog skulle komma.

—Bara vi hittar en barnvakt, sa hon med ett menande leende.

—Ta med ungarna, sa Henning.

—Men om det blir sent? invände kusinen.

—Äsch, sa Henning, barnen kan alltid sova över.

—Ja, det är nog bäst, sa kusinen som om hon redan såg framför sig ett hela natten pågående sjuöslag.

—Kul om ni kan komma, sa Henning.

När Henning och barnen kom tillbaka var Mona redan färdig med middagen. Hon hade satt på sig ett förkläde över jeansen och arbetade med flinka händer i köket. Hon hade själv burit in köksbordet och

stolar och till och med hunnit ordna med en liten blomvas med vilda blommor, som hon plockat på tomten. Fläkten över spisen suckade, och mild doft av njurstuvning med curry, lök och ris låg över köket. Hon brukade använda crème fraiche till denna rätt. Hon höll just på att duka fram, när barnen stormade in och berättade att de hade varit och badat och sedan ätit glass med jordgubbar.

—Jaha, sa deras mor, då är ni förstås inte hungriga nu?

—Nä, försäkrade de med en mun.

—Jag tror nog ni får tänka er att äta lite i alla fall, sa Mona. Det blir ingen mer mat idag. Pappa och jag måste arbeta med huset.

—Å, protesterade Åsa, jag är inte ett dugg hungrig ... Förresten, fortsatte hon, kastade Jesper sina skor i vattnet idag. Karin fick själv gå i och hämta dem. Hon höll nästan inte på att hitta ena ...

—Skvallerbytta, sa Emil som var två år äldre än systern.

—Är det inte sant, va? sa hans syster.

—Är det sant Jesper att du kastade skorna i vattnet, så Karin måste leta efter dem? frågade Mona en aning trött.

—Nä, sa Jesper buttert. Han var stött över storasysters lösmynthet. Sedan sprang han ut ur köket.

I hallen stod Henning och han iakttog scenen. Han såg det solupplysta köket med den splitternya, grönmönstrade korkmatan, den flitiga hustrun, vars skönhet fortfarande kunde träffa honom som en blick, barnen och omkring dem deras nya hem. Det hem, som hade föregåtts av så många timmars gemensamma överläggningar i sena nätter medan barnen sov, så många timmars kalkylerande, studier av ritningar och perspektiv, av ångestfylld glädje, förväntningar och arbete. Och han tyckte att scenen hade något paradiskt över sig. Han kunde dock inte undgå att samtidigt undra hur verkligt detta hans paradiset var? Skulle de, när det kom till kritan, ha råd att bo kvar? Skulle de klara av länen? Skulle han och Mona till exempel få behålla sina jobb?

Som snickare hade Henning gått arbetslös några kortare perioder på senare tid. Det var visserligen bara tillfälligt och hade knappast inneburit något ekonomiskt avbräck, men det var ett tidens tecken. Om framtiden visste man ingenting. Han sköt emellertid undan de hotfulla tankarna. När allt kommer omkring tänkte han, är pessimism ett improduktivt tillstånd.

Mona arbetade som kontorist på en exportfirma. Företaget sålde fartygspropellrar och olika specialtillbehör till fartyg till utlandet. Hon hade arbetat där i mer än tio år. De senaste åren hade hon till och med avancerat en aning. Hon hade skickats på kurser och fått visst arbetsledaransvar. Hon hade dock varit på företaget i nästan fem år innan hon själv för första gången med egna ögon såg en fartygspropeller. Företaget hade låtit de anställda resa till Karlsrad för att besöka verkstäderna. Hon hade inte haft klart för sig hur jättelik en fyrbladig propeller till ett stort fartyg är. Hon hade inte heller varit medveten om den underbara matematiska balansen hos ett sådant ting. Huru lätt den kunde sättas i rörelse kring det väldiga kullagret! Hon hade i flera år endast skrivit fakturor med själlösa och ofta obegripliga siffror, diariefört och renskrivit ointressanta affärsbrev, men från och med detta besök blev hon intresserad av sitt yrke. Hon var då tjugofem år. Hon började anmäla sig till olika kurser, som företaget anordnade och för första gången upplevde hon ett slags yrkesidentitet. Hon upphörde att vara blott skrivmaskinsflicka. Företaget visade å sin sida sin uppskattning genom små lönehöjningar och gratifikationer vid jul.

Familjen åt sin första middag i den nya bostaden. När bordet var avdukat och diskmaskinen stod och spann som en fet katt i sitt hörn av köket, sa Mona:

—Din mor ringde och sa att hon tänkte titta över ikväll.

—Jaså, sa Henning.

—Jag tycker hon kunde frågat innan om det passade. Vi står ju mitt i bråten.

—Hon kunde väl inte bärga sig. Hon är

nyfiken.

—Hon kunde ha frågat först, upprepade Mona men utan att söka sin makes blick. Henning lät tacksamt ämnet falla. Han erfor alltså ett dovt obehag, när Mona kritiserade hans mor. Han var en medlande personlighet, som i det längsta sökte undvika konflikter. Samtidigt ville han inte sära sin hustru genom att ta sin mors parti. Det skulle Mona säkert ha upplevt som osolidariskt, ja kanske som ett riktigt mammas gosse-beteende. Han rundade därför av med:

—Hon stannar nog inte så länge.

Mona fortsatte tyst med sitt. Henning sa:

—Är et något jag kan göra?

—Sitt du, sa Mona.

—Jag har förlagt min pipa, sa Henning. Var kan den vara?

—Här, sa hans hustru och plockade ned den från spisfläkten. Här är den. Henning började med kärleksfulla händer stoppa pipan. Han kom att tänka på att han satt och längtade efter en kopp kaffe. Han iakttog sin hustru, hennes höfter och de spänstiga lårmusklerna, som arbetade under de åtsamlamande jeansen. Mona sa:

—Det är snart TV-nyheter.

—Vad vore livet utan Rapport? sa Henning men hans hustru svarade honom inte.

John Pohlman hade just avslutat väderrapporteringen, när Hennings mamma kom. Det skulle bli fortsatt vackert, så alla var nöjda. Bara någon liten åkskur här eller där, främst i fjällområdena, men fortsatt varning för bränder i skog och mark.

—Skördeväder, tänkte Henning fast hans begrepp på det området egentligen var rätt diffusa.

Dörrklockan skrällde i det omöblerade huset.

—Den måste ställas om, tänkte Henning. Så här kan vi inte ha det.

—Det är din morsa, sa Mona. Det hörs på signalen.

—Hon vill inte att några missförstånd skall råda. Därför signalerar hon med eftertryck, sa Henning.

Hennings mor hade tagit med sig en

Lenin. Han var ett år som gästprofessor i Peking på 20-talet och föreläste med Mao Tse Tung och Chou En-lai bland åhörarna. Hans första politiska minne var diskussionerna hemma hos farfadern, f d premiärministern lord John Russell, om kriget mot Afghanistan 1878 och den sista större politiska insatsen var organiserandet (och finansierandet) av Russell-tribunalen om Vietnamkriget i Stockholm 1967. Russell-tribunalen ombildades sedan till Folkets permanenta tribunal som 1981, också i Stockholm, behandlade ett annat krig mot Afghanistan.

Gunnar Fredriksson har nu skrivit den första svenska biografin över denna mångfasetterade person. Det är en mycket gedigen och välläst bok. Bokens undertitel »en intellektuell i politiken» är dock något missvisande då Fredriksson lägger minst lika stor vikt vid att analysera Russell som filosof och samhällsdebattör.

Från 80-årsaldern koncentrerade Russell sina krafter på kärnvapenhotet och fredsfrågan. Det är meningslöst att ägna sig åt filosofi när månskyligheten tycks planera sin egen undergång, sa han när Fredriksson träffade honom 1960. Redan på 20-talet hade Russell i en bok om atomkraften förutsett möjligheterna att konstruera atom-bomber och i ett tal i överhuset vid andra världskrigets slut varnade han för möjligheterna att också konstruera vätebomber. Han var mycket länge en av de få som förstod kärnvapnets verkliga effekt och konsekvenserna av ett kärnvapenkrig. 1955 utarbetade Russell och Einstein ett manifest mot kärnvapen och ett par år senare tog Russell initiativ till Pugwash-rörelsen som samlade vetenskapsmän från öst och väst med syfte att sprida information om kärnvapenhotet. Vid nästan 90 års ålder dömdes han till fängelse för civil ohörsamhet i samband med sittdemonstrationer mot kärnvapenrustningarna.

Som Fredriksson visar prövade Russell successivt olika metoder för sitt arbete. Det är intressant att konstatera att han fick stort stöd av politiker från tredje världen

som Nehru, Kaunda och Nyerere.

I en känd »predikan» vid jultid 1954 i BBC sa den 82-åriga filosofen: »Jag värdar, som människa till människa, till er alla: minns att ni är människor, och glöm allt annat. Kan ni bara göra detta, ligger vägen fri mot ett nytt paradys; kan ni inte göra det är det enda som framtiden har att erbjuda en universiell död.»

Under 50- och 60-talet engagerade sig Russell även i andra politiska frågor. Han verkade som medlare mellan Nehru och Chou En-lai vid gränskonflikten 1962 och lyckades bli få östtyska staten att frigge politiska fångar, för att nämna några exempel. Självt sa han om denna sin verksamhet i en ålder då de flesta slagit sig till ro med sin karaktäristiska humör: »Men även om detta tyder på en högst ansenlig produktion, lär jag nog ändå inte kunna hävda att min penna varit mäktigare eller ens flitigare än andra människors svärd» (ur förordet till Russell-arkivets katalog).

Vid sedan av sitt offentliga liv hann Russell också med ett mycket komplicerat privatliv med fyra äktenskap och en mängd personliga engagemang. Fredriksson tar också upp Russells kontroversiella och mindre genomtänkta uttalanden och förändringar av åsikter. Russell var dock en offentlig person i 75 år och med det tidsspannet är det självklart att åsikter förändras och att motsägande citat går att gräva fram ur den väldiga produktionen (där stora delar av hans privata korrespondens nu också finns publicerad).

Vad som kännetecknar en intellektuell är förmågan att kunna ompröva sina åsikter, att inte stela i en ortodoxi och att ha kraften och modet att hävda sin syn även om den går stick i stäv med etablissemangets. En som levde upp till dessa karaktäristika var Bertrand Russell, den ständige skeptikern.

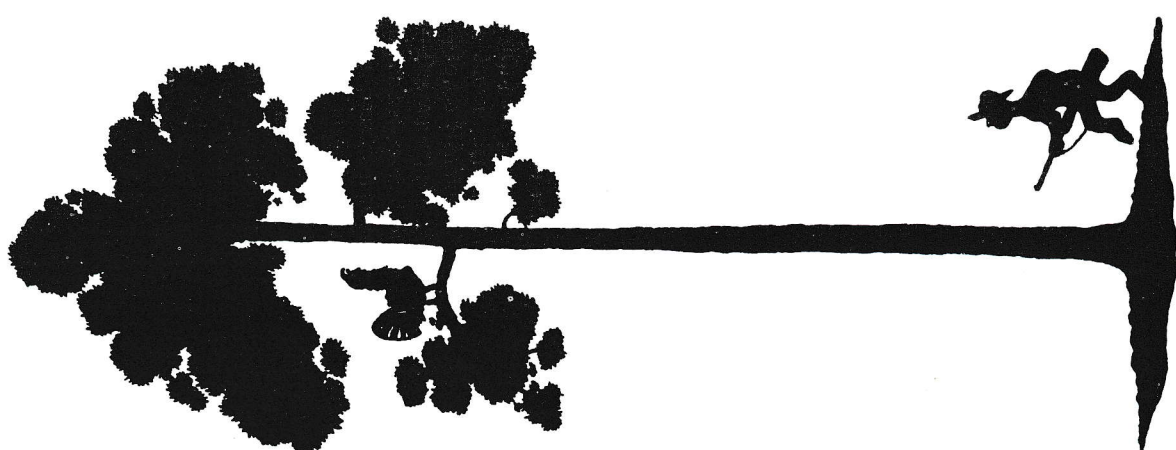
Gunnar Fredriksson. BERTRAND RUSSELL. En intellektuell i politiken. Ill. 268 s. ALBA 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-7458-574-6

BOKANMÄLNINGAR

Ansvariga:
Lars Andrée
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDSVALL

Tel. 060-11 70 24

Lars Andersson. BEGYNNELSEBOK-STÄVER. Förord Staffan Söderblom. 253 s. Norstedts 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1-841571-7
Lars Andersson. FRÅN PRÅMKANALEN OCH BLANKEBERGET. Ill. Bengt Olsson. 134 s. Zindermans 1984. Pris: ca 90:-

ISBN 91-528-0422-4
Lars Anderssons textsamlingar ges ut flitigt. *Väderstreck* (se FoN 1/84) var bara årgammal när det kom två nya i höstas. *Från pråmkanalerna och blankerberget* har enhetlig yttre ram som »epistlar» skrivna en gång i veckan under 1983 för Expressen. Här ges möjlighet att på nära håll följa författarens tankeliv ett helt år.

Ill.: Kaj Stuart-Beck

En engagerad fritänkare med rötter i svensk folkkultur exponeras. Det rör förhållandet till naturen och årstidernas inverkan på människan men också kritiken av överhetens piruetter. Ibland träffas läsaren av blixtrande tankeskott från det anderssonska psykets förgreningar. En stimulerande bok!

Begynnelseboksöver, en sorts litterär kvarlåtenskap under en tioårsperiod, är svårare att greppa. Somt är exempel på en baktung akademisk tradition, som ännu präglade hans första essäsamling, *För-söksgrupp* (1979). Något, tex inlägget om FiB/K's litteratursyn, förefaller mera ägnat att hindra än att stimulera fortsatt diskussion. Men det finns också pärlor; intervjun med Kjartan Fløgstad, tankarna kring Ernst Kretschmer och miljöpolitiken.

Dennis Zackrisson

Det gäller samhällets förmåga att stå emot hot och bevara vår suveränitet mot företaeiser som tex störningar i handeln.

Agrells bok är ett led i hans akademiska karriär.

Olof Palmes bok måste tas med större allvar.

Där finns tal från främst 1983, med ett förord från januari 1984.

Hotet om ett kärnvapenkrig målas upp. Bomben har, enligt Palme, gett frågan om liv och död en ny dimension. Nedrustning är en livsfråga.

Däremot är det snålt med fördömanden av konkreta folkrättsbrott. Afghanistan nämns men bara sporadiskt; där har dock på sistone märkts en förbättring.

Palme framhåller Helsingfors-dokumentets giltighet för relationerna mellan länder. Dessvärre är det inte så. Det bästa vi kan göra för alla små nationer är att värna vårt oberoende. Inte bara verbalt, utan framförallt i handling.

Nils Funcke

Wilhelm Agrell. SVERIGES CIVILA SÄKERHET. 158 s. Liber 1984. Pris: ca 94:-

ISBN 91-38-90515-9

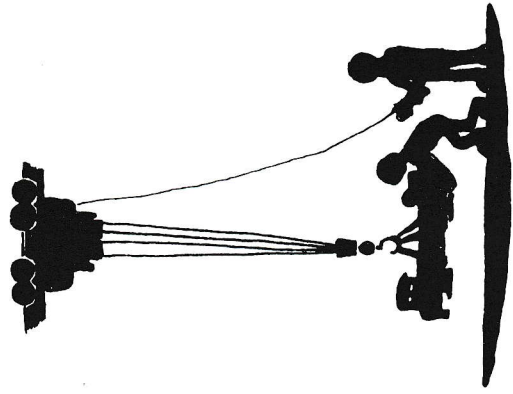
Olof Palme. SVERIGES UTRIKESPOLITIK. 110 s. Tiden 1984. Pris: ca 75:-

ISBN 91-550-2948-5

Agrell staplar ord på ord och ut kommer intet.

Hans bok är utan substans. Snåriga resomang med högrävarde ord om något mycket konkret.

Marianne Fors

Torsten Bergmark. FLYKTEN TILL KONSTEN. Ill. 163 s. Gidlunds 1984. Pris: ca 105:-

Många vill utbildas till »fria» konstnärer, men endast tre procent antas. Detta fenomen kallar Torsten Bergmark *Flykten till konsten*. Han ifrågasätter en utbildning som inte ger framtida försörjningsmöjligheter. I den framväxande kvinnokonsten ser han däremot en positiv utveckling. Bilden av kvinnan i den »manliga» konsthistorien och de senaste årens kvinnokonst summeras konstteoretiskt. Hans ödmjuka inställning till problemet är sällsynt bland män. I Picassos många kvinnoporträtt avspeglas tex en traditionell kvinnosyn, »männan eller han».

Redovisningen av Lars Gustafssons och Suzy Gablicks teorier om bild som språk är intressant men lite historielös. Semiotiken har historiska rötter. Biologism och idealism passerar alltför okritiskt. Seendet är socialt.

Europas arbetarklass strider hårdare än någonsin. Varför efterlyser då Torsten Bergmark »en ny roll för individen» och sätter Konsten som subjekt?

Anne Lidén

Sergej Dovlatov. KOMPROMISSEN. Övers. Hans Björkegren. 155 s. Tiden 1984. Pris: ca 90:-

ISBN 91-550-2947-7

Kompromissen skildrar en journalists arbete vid en tidning i Estland. Huvudpersonen, en rysktalande journalist, avvecklar det ena absurda uppdraget efter det andra, i olika grader av berusning, tillsammans med sin ständiga följeslagare, fotografen, som på något konstigt sätt alltid lyckas få sina bilder tagna. Uppdraget är de typiskt sovjetiska, rekordmjölkerskan som skriver till Breznev, veteranfesten etc.

Trots sitt intressanta ämne, journalistens situation i det hårt nyhetskontrollerade Sovjet, lyckas inte författaren riktigt vare sig väcka sympati eller reta humornerven. Visst är huvudpersonen ömkansvärd, men bara det.

Björn Wallgren

Hans Magnus Enzensberger. TITANICS UNDERGÅNG. En komedi. Övers. Madeleine Gustafsson. 123 s. Norstedts 1984. Pris: ca 76:-

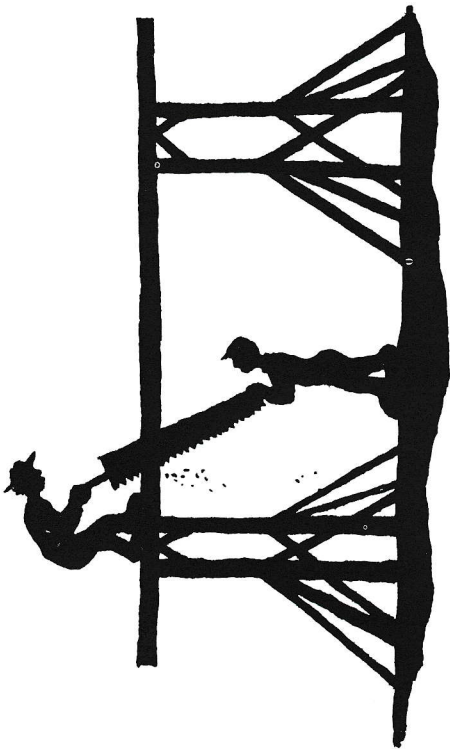
ISBN 91-1-831632-8

I Enzensbergers »komedi» i 33 sånger, à la Dante, om denna den vanligaste av våra undergångssymboler, finns rekvisitan från den historiska händelse som krävde 1500 människors liv. Från Titanics luxuösa, avskärmade, sjögående klassamhälle leder dock hela tiden trådarna ut i världen och in till diktaren, som sitter i Berlin 1977 och »pysslar med undergången». Kuba som en förlorad dröm (eposarbetet började där, i sent 60-tal). Europa som en annan. Undergångens metafysik och konstens och historiens förmåga (och behov?) att glömma och förfälska verkligheten.

Undergången blir något ständigt pågående, påbörjad men oavslutad, något att förneka och räddas inför.

Djävur, intrikat, med fräcka stilbrott och skärande ironi, är Enzensbergers epos roande och djupt oroande. Översättningen är storartad.

Per Helge

FÖR AFGHANISTAN. 55 författare. Red. Lars Andersson, Lars Åke Augustsson, Jan Stolpe. 208 s. Askelin & Hägglund 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7684-053-0
Bidragen i antologin *För Afghanistan* håller genomgående hög klass. Men så medverkar också några av våra främsta och mest anlitade författare med poesi och prosa som dels direkt handlar om Afghanistan, dels indirekt gör det genom bidrag som drar paralleller med andra förtryckta länder och folk. Slutligen har några författare valt att visa sin solidaritet med helt neutrala bidrag.

Detta ger antologin en bredd och allmän giltighet som gör att den lika gärna skulle kunna ha titeln *För Palestina*, *Sydafrika* eller *Östtimor*, för att nu bara nämna några platser på vår jord där människor kämpar för friheten att själva få bestämma över sitt land och sina liv.

Bengt Dagrén

Agnes Gergely. **KORSVÄGEN.** Övers. Maria Ortmann. 345 s. Fripress 1984. Pris: ca 135:-

ISBN 91-85590-76-2
Det moderna Ungern — hur har det blivit vad det är? En liten inblick i det historiska skeendet ur i det närmaste gränsöverskettiv får man i Agnes Gergelys *Korsvägen*.

Berättelsen följer huvudpersonen Romola alltifrån omständigheterna vid hennes födelse 1935 i en landsortsby, genom kriget och den kommunistiska regimen uppbyggnadsperiod, fram till revoltåret 1956. Särskilt intressanta är skildringarna av den intellektuella Romolas tid som fabriksarbeterska och åren vid universitetet alldeles före revolten.

Romanen är rapsodisk och handlingen är ibland lite svår att följa. Till förvirringen bidrar också de störande många korrekturfelen. Trots detta ger romanen en bild av Ungerns utveckling och ett porträtt av en kvinna och en kärlekshistoria som är mycket övertygande.

Eva Bäckstedt

Gail Godwin. **INSPIRATION.** Övers. Britt Skogsberg. 269 s. Trevi 1984. Pris: ca 120:-

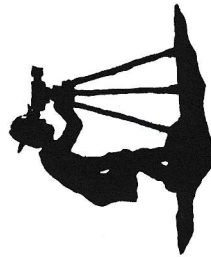
ISBN 91-7160-679-3

Den amerikanska författarinnan Gail Godwins böcker innehåller inga djupsinnigheter, men de är välskrivna och trevliga att läsa.

Inspiration är en samling noveller, en lång och sex kortare. Novellerna bygger på erfarenheter som varit viktiga för Godwin i hennes utveckling till författare.

Långnovellen *Mr Bedford* är den jag minns mest. Vilka är egentligen Mr och Mrs Easton? Varför kan de inte återvända från England till USA? Deras beteende väcker frågor, vilka lyckligtvis inte besvaras. Den gåtfullhet som genomströmmar berättelsen gör att den etsar sig fast i minnet. Men något utöver avkoppling ger boken inte.

Marianne Fors

Johann Wolfgang Goethe. **VALFRÄNDSKAP.** Övers. Britt G Hallqvist. Efterord Gunnar Broberg. 259 s. Natur och Kultur 1984. Pris: ca 89:-

ISBN 91-27-02009-6
Begreppet valfrändskap betecknar den kraft mellan två ämnen, som får dem att dragas samman. Och ämnen finns det gott om. Inte minst i människan.

På teorin om valfrändskap bygger Goethe upp ett mänskligt drama av stor lödighet.

Kärlekshistorien mellan Edvard och den unga Ottilie resp. mellan Charlotte (Edwards hustru) och kaptenen är god litteratur.

Tyvärr är det nog, särskilt för unga läsare, nära till hands att lägga boken åt sidan efter några blad. Originalet utkom ju för snart tvåhundra år sen, och en hel del företeelser verkar förvisso idag rätt avslagna. Men om man fortsätter läsningen — och det bör man göra — får man glädjen avnjuta ett psykologiskt djuplodande stycke servert i skön språkdräkt.

Det förläter också det tvivelaktiga i Goethes naturvetenskapliga världsbild av år 1809.

Birger Andersson

Nadine Gordimer. **TÅGET FRÅN RHODESIA.** Noveller. Urval och förord Gordon Holmebakk. Övers. Else Lundgren. 275 s. Bonniers 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-0046-196-2
Här får vi för första gången på svenska en novellsamling av den sydafrikanska författarinnan.

Novellerna spänner över en tidsrymd på uppemot 40 år. Under denna tidsrymd har naturligtvis författarinnan och även det sydafrikanska samhället förändrats. I förordet citeras Gordimer där hon diskuterar förändringen och hur tidsbundna noveller na är. Ett exempel på en språklig förändring är användandet av begreppen native - african - black. Det hade varit intressant om hon själv fått utveckla dessa tankar i stället för det allmänt pratiga förordet.

Kontrasten mellan de tidiga novellernas ganska idylliska skildring och apartheidsystemets brutala förtryck i de senaste åren stor. Det är också dessa 80-talsnoveller som idag känns mest angelägna och läsvärda.

Catrin Rönnmark

André Gorz. VÄGEN TILL PARADISET bortom arbetssamhället. Övers. Mats Löfgren. 191 s. Alfabet 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7712-033-7
Vägen till paradiset är ett aktuellt inlägg i samhällsdebatten. Frågan om automatiseringens nuvarande såväl som framtida risker/möjligheter står i centrum för utkast till en tänkbar samhällsordning, där arbets- tidsförkortning, solidaritet, folklig autonomi och »ny» syn på arbetets värde är nyckelbegrepp.

Gorz lägger fram sin kritik och utopi i 25 teser med det uttalade målet att »vill väns- ter» visa vägen ut ur den nuvarande krisen. Han förankrar resonemanget hos Ricardo och Marx men ännu oftare hos (faktiskt!) svenska ekonomer/debattörer som Gösta Rehn, Gunnar Adler-Karlsson och Nordal Åkerman. Hänvisningar till tidigare egna skrifter stöttar genomgående framställningen.

Gorz är intressant, odogmatisk och i samhällsdebattens kärna med sin senaste bok, men den analytiska styrkan motsvaras inte av konkretion och tydlighet på det visionära planet.

Anders Tidström

Göte Göransson. GUSTAV VASA OCH HANS FOLK. Inl. Sten Möllerström. 267 s. Trevi Bra Böcker 1984. Pris: ca 225:-

ISBN 91-71606866

Fem år har det tagit Göransson att åstadkomma dessa 267 sidor i stort format med över tusen teckningar och målningar, de flesta i färg. I dramatiska händelser och vardagligt liv, alltid lika detaljerat, kommer Vasatidens svenskar emot oss i denna breda kulturhistoriska kavalkad.

Bakom varje rekonstruktionsförsök ligger noggranna studier av skriftliga källor som tex Stockholms stads tänkeböcker, Olaus Magnus Historia om de nordiska folken, och arkeologiskt material. Tyngdpunkten ligger på det brokiga stadslivet i huvudstaden, som ofta levandegörs genom de korta människooöden som skymtar fram ur källorna. Men också allt det andra som hörde kung Gustavs tid till: nationsgrundandet och ofredstiderna, jord- och bergsbruk, hantverk, sjöfart, mm mm finns med i denna myllrande rika bildkrönika.

Mats Miljand

Peter Handke. BARNBERÄTTELSE. Övers. Margaretha Holmqvist. 103 s. Bonniers 1984. Pris: ca 90:-

ISBN 91-0-046270-5
Handke skildrar dotterns uppväxt, sitt, den ensamme pappans, liv med henne, sina iakttagelser och funderingar utifrån valet att »leva tillsammans med ett barn». Den autobiografiska bakgrunden är given, en egentligen normal föräldrar-barn-relation. Genom att personerna och platserna är namnlösa och framför allt genom upphöjheten i språk och stil skapas något hemlighetsfullt av det alldagliga, en distanserad närhet. Utopin om en gemensamhet med barnet håller inte. Men under uppväxten, med den vuxne som ledare och fostrare, har barnet, »mästaren», ändå lett den vuxne till en vuxenhet. Desillusionen fångas upp av en positiv insikt: »med varje nytt medvetande började ständigt samma möjligheter» — för barn och vuxna.

Den något sällsamma och svårgripbara berättelsen är en nödvändig hyllning till barnen — »se på dem!». En ovanlig bok.

Martin Grass

Ingvar Holm. HÄXAN SYCORAX. Sång- en från Västerhavet. 293 s. Liber 1984. Pris: ca 127:-

ISBN 91-38-90492-6
Häxan Sycorax kan med behållning läsas av den segelintresserade. Upplevelserna ombord under den långa resan runt Danmarks många öar och längs Norges klippsköna kust bjuder på mycket både spännande och roligt.

Det kan också anammas av den allmänt kulturintresserade. Författarens impo- nande allsidighet vad gäller humaniora firar små triumfer och serveras i läckra och la- gom stora doser.

Att märka är dock, att man — antingen man i första hand är seglare eller humanist — skall bortse från övrigt gods. Kombinati- onen segling-kultur är nämligen inte lyckad i den holmska tappningen.

De insprängda thriller-fragmenten, som dessutom i vissa stycken är osmakliga — gör plotttrigheten än större.

Författaren bör skota hem bättre!
Det utförliga registret är ett plus.

Birger Andersson

Göran Hägg. KUPÉSAMHÄLLET. Kul- tur, språk och humanism i det byråkratiska systemet. 145 s. Wahlström & Widstrand 1984. Pris: ca 86:-

ISBN 91-46-14798-5

Göran Hägg har flera gånger i romanform skildrat den samtida svenska byråkratin. Nu har han gett ut en samling essäer om samma fenomen. Kupésamhället är helt en- kelt ett gemytligare ord för korporativism, ett utmärkande drag för vad Hägg kallar administrationssamhället.

Huvudsaken är det språket inom by- råkratin, reklamen, medierna och skolan som är föremålet för Häggs studium.

Det är inte svårt för honom att hitta exempel att raljera över, men man har iro- niskt nog också en känsla av att Hägg i- bland låter sig förföras av den byråkrati han kritiserar. Han förefaller bländad av all denna pampiga överbyggnad och därför blir inte hans studie någon övertygande analys utan bara en samling mer eller mind- re tänkvärda iakttagelser.

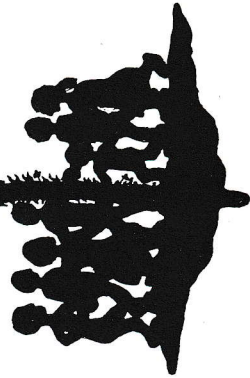
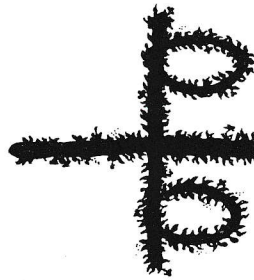
Eva Bäckstedt

Ragnar Järhult. **ANDREAS & EMILIA.**
En tättarroman. 238 s. Carlssons 1984.
Pris: ca 125:-

ISBN 91-7798-021-2
När jag var barn på 40-talet var tattare ett skällsord. I sin skildring av en tattarfamiljs vardag i andra världskrigets Jönköping berättar Ragnar Järhult varför. Tattarna ansågs allmänt besläktade med zigenare, och »hederlig svensk» föraktade och förföljde dem. Fattigdom och förmöding var deras lott. De ansågs leva gott på fattighjälpsprecis som dagens invandrare »tattare» anses sko sig på socialhjälp. Rädslan för det okända och annorlunda tog sig samma uttryck då som nu.

Järhult blandar på ett lyckat och upplyssande sätt fiction och fakta. Det sistnämnda med hjälp av utdrag ur avhandlingar och artiklar, inte sällan starkt rasistiska till sitt innehåll.

Bengt Dagrin

Ingmar Karlsson. **GUD MED OSS.** Religion och politik i Mellanöstern. 264 s. Askelin & Hagglund 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-7684-048-4
Den rådande begreppsförvirringen kring Mellanösterns religiösa minoriteter bland de journalister och myndigheter som sysslar med flykting- och invandrarpolitik, kan avhjälpas med diplomaten Ingmar Karlssons detaljerade översikt *Gud med oss*. Speciellt tonvikt har därför lagts vid de kristna nestorianska och syrisk-ortodoxa kyrkorna, samt de muslimska minoriteterna druser, alawiter och maroniter.

Islams renässans, islams samband med socialism och den islamska ekonomin tas upp, bla skatte- och bankväsende. Belysningen av de kristna arabernas nyckelroll i de nationella och radikala rörelserna undanröjer många fördomar om arabnationalismen.

Som diplomat i Damaskus har författaren haft god information om Syriens och PLO:s roll under Libanonkriget senare år. Stormakterna, Egypten och Saudiarabien behandlas knappt. I västvärlden vitt spridda fördomar som den »andra antisemitismen» mot araberna och korsfararstaten Israels »teopolitiska» propaganda får goda motargument.

Anne Lidén

Jaen Kross. **KEJSARENS GALNING.**
Förord Ivo Illiste. Efterord författaren. Övers. Ivo Illiste & Birgitta Göransson. 366 s. Fripress 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-85590-57-6
Mati Unt. **HÖSTBAL.** Övers. Edgar L. Puide & Peeter Puide. 224 s. Fripress 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-85590-48-7

Unts ödsliga roman visar det tveksamma i att skriva samtidsskildringar när alla dyster fakta, som skulle göra det nödvändigt att skriva dem, av princip är förbjudna att nämna. Människorna i Tallin-förorten Mustamäe förblir övergivna och romanen tom.

Jaen Kross däremot övertygar. Romanen om adelsmannen Timotheus Bock, en av tsar Alexander I:s förtrodda, har verklig hetsbakgrund. Bock säger kejsarens sanningen om dennes styrelse, kritiserar förhållandena i Ryssland och lägger fram en »grundlag» som sammanfattar den borgerliga revolutionens program. Han sätts i isoleringscell. Efter frigivningen vägrar denne 1800-talsdissident lämna riket. »För mig är det enda rätta stället det där man tvingar mig att vara! Vara där — som en järnspik i kejsarrikets kropp ...»

Kross framträder här som en betydande europeisk författare och stor stilist som blivit förtjänstfullt översatt. Romanen formar sig till en genial parabol över situationen i

dagens Baltikum. Vad krävs av en rättfärdig människa i ett imperium där själen tär efter sanning?

Mats Miljand

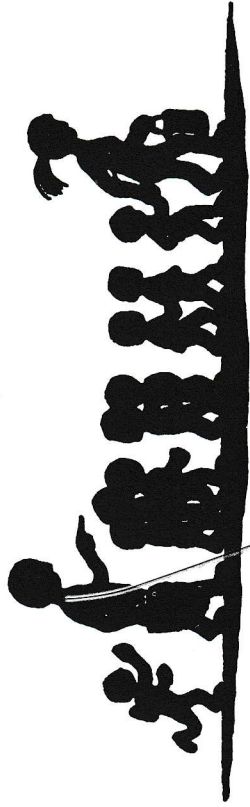
Milan Kundera. **VARATS OLIDLIGA LÅTTHET.** Övers. Ulla Bruncrona. 347 s. Bonniers 1984. Pris: ca 155:-
ISBN 91-0-046295-0

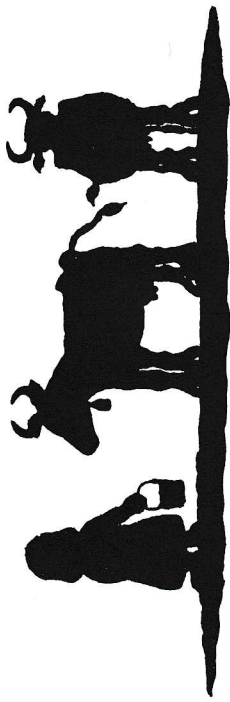
Milan Kundera är det intellektuella Europas keltgris nummer ett. Hans romaner, lekfulla, resonerande, ironiska mot en klangbotten av mörkt allvar, har gått hem hos nuidens besvikna radikaler. Romanens besvikelse hanteras med en symptomatisk ambivalens mellan varats poler; ansvarets tyngd och flyktens lätthet. Svängningarna mellan dem karakteriserar Kunderas roman Konst.

Den aktuella boken är mer kaleidoskopisk och essäistisk än författarens tidigare. Några kärlekshistorier står i förgrunden. Kring dem spinner Kundera ett nät av erotiska och moraliska reflexioner — utan att glömma den samtida politiska bakgrund mot vilken personernas erotiska och känslomässiga haveri utspelas.

Kunderas virtuosa men glatta och polerade prosa ger ibland verket en sluten karaktär. Boken har också den ambivalens varpå titeln anspelar; ibland med filosofisk tyngd, men lika ofta skimrande och lätt som en såpbubbla.

Kent Begler

Henning Mankell. SAGAN OM ISIDOR. 239 s. Ordfront 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-7324-218-7
Det är en dyster historia som Henning Mankell här berättar. En ung skärgårdsbo i 1850-talets Östergötland för en hopplös kamp mot krafter större än han själv, vilka tagit gestalt i en satansk Bergskollegii ingenjör och i gruvfogdar för vilka endast den egna vinningen har verklig mening. Även om jag kan känna tveksamhet inför den yttre handlingens trovärdighet — romanen gör här skäl för sitt namn — gör realismen i psykologi och miljöskildring läsningen till en stark upplevelse. Här återfinns den isländska sagans osentimentala, ytterst sakliga syn på livet och människorna.

Christina Ericsson

Vilhelm Moberg. I EGEN SAK. Obekväma inlägg i det offentliga samtalet. Urval och efterord Otto von Friesen. 315 s. Ordfront 1984. Pris: ca 140:-

ISBN 91-7324-223-2
Med Vilhelm Mobergs *I egen sak* har Otto von Friesen velat lyfta fram journalisten Vilhelm Moberg, som han tror är lika okänd för svenska folket som berättaren Vilhelm Moberg är känd. Hur det än förhåller sig med den saken — nog är väl åtminstone Mobergs insats i 50-talets rättsrörelse debatt en känd sak — så är detta en viktig

bok. Den gör det möjligt för oss att få en bild av Mobergs ställningstaganden i politiken under åren 1934-1971; med en för tiden sällsynt konsekvens försvarade han de medborgerliga fri- och rättigheterna och reste kravet att »stå det onda emot». Hans skarpa ironiska stil gör läsningen inte bara lärorik utan i hög grad njutbar.

Christina Ericsson

Jan Olov Nyström. MARMORERINGSBOKEN. Teckningar A Gunnar Lundqvist/Bildgruppen Flugan. 65 s. Ordfront 1984. Pris: ca 65:-

ISBN 91-7324-209-8
Nu har alla beundrare av vackra, marmorerade papper möjlighet att försöka sig på egen tillverkning. Pappren har oftast använts till vackra bokband men man kan lätt finna många andra användningsområden. Boken inleds med en kortfattad historik: teknikens ursprung, vägen till Europa, marmoreringen i Sverige.
Större delen av boken är en direkt handledning i arbetet. De två marmoreringsstyverna, oljefärgsmarmor och carraghenmarmor har varsin avsnitt. Arbetsgången är beskriven steg för steg och också illustrerad med tydliga teckningar.

Ätminstone oljefärgsmarmorering bör även en nybörjare våga sig på med den här bokens hjälp. Men för att nå samma vackra resultat som i bokens mönsterexempel krävs nog åtskillig träning.

Catrin Rönmark

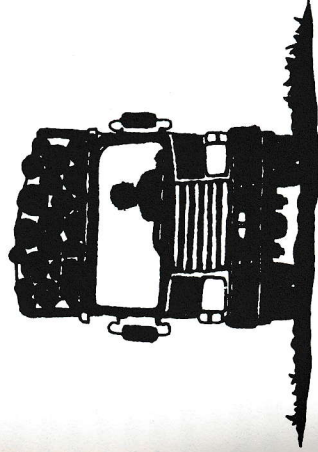
Ord & Bild 4/1984. 96 s. Pris: 45:-
ANTOLOGI. Nio decennier med Ord & Bild. 354 s. Ord & Bild 1984. Pris: ca 135:-
ISBN 91-7810-000-3

Att grunda en kulturtidskrift och vara redaktör i 45 år är en aktningssvärd prestation. En som lyckades var en konstläskande amanuens på nationalmuseum, Karl Wählin, som 1892 grundade *Ord & Bild*. Tidskriften blev snabbt en central del av kulturlivet. På 40- och 50-talet tappade dock *Ord & Bild* mark, för att under 60-talet få en »vänsterprofil» och nya läsare.

Nu har Nordens äldsta kulturtidskrift givit ut en antologi med ett urval ur 90 årgångar, med bla konst- och litteraturhistoria, filosofi, teaterkritik samt lyrik och prosa. Exempelvis skriver Böök om den nylämnade *Gösta Berlings saga* och uruppförandet av *Fröken Julie* recenserar. Antologin visar *Ord & Bilds* utveckling.

Det senaste numret (1984:4) passar in i mönstret. Här finns tex ett samtal med Olof Lagercrantz, utdrag ur Sartres dagböcker från krigsåren, en amerikansk fotografering och ett debattinlägg om dagens intellektuella strömningar. Det är ett välmatat nummer som hör till de bättre i de senare årens utgivning.

Staffan Glassel

Francois Rabelais. DEN MÄRKVÄRDIGA RESAN TILL BACBUC. Övers. Holger Petersen Dyggve. Efterord Harry Järv. Ill. Gustave Doré. 363 s. Atlantis 1984. Pris: ca 135:-

ISBN 91-7486-186-7

De samtidens litteratörer som vill förny romankonsten, skulle ha mycket att lära av Francois Rabelais, munk, läkare, vetenskapsman och författare till fem odödliga böcker där frodigheten, komiken och den språkliga uppfinningsrikdomen firar sina triumfer.

Det är förlaget Atlantis — vilket annars — som ansvarar för att dessa underbara berättelser når en modern publik. I vackra, välkommenterade volymer. Nu har man givit ut berättelsen om Panurges och Pantagruels resa till den Gudomliga Flaskans orakel. Den dråpliga historien är bräddfull av komiska upptåg, lärdom, filosofiska betraktelser och en fabuleringskonst som överträffar det mesta.

Bland nutidens unga författare är det väl bara hos Ernst Brunner som arvet efter Rabelais alljämt är levande. I övrigt härskar minimalismen oinskränkt; tunna böcker, tunna tankar.

Läs och lär av Rabelais!

Kent Begler

Peter Seeberg. OM FIORTON DAGAR. Övers. Sonja Carlberg. 187 s. Atlantis 1984. Pris: ca 115:-

ISBN 91-7486-354-1

Peter Seebergs *Om fjorton dagar* är en samling noveller, där hettan, åskan och svetten som kilar nerför nacken är mycket påtagliga fenomen. Berättelserna tilldrar sig på mycket olika platser i olika tider. Gemen- samt för dem är Seebergs ansträngning att så exakt som möjligt tolka inte bara männi- skorna, utan också tiden och platsen de be- bor.

Han gör det med hjälp av tingen, männi- skorna och deras tankar, känslor och sin- nesstämningar, och på det sättet är Seeberg mycket naturalistisk. Men han går ett steg längre genom att också språkligt försöka fånga stämningarna. Han lyckas ganska bra.

Däremot känns det ansträngt och me- ningslöst med den lek med tiden Seeberg syftar på i titeln och i några av novellerna.

Åsa Hammar

SOVJETISK BERÄTTARKONST. Övers.

Elsa Melin, Hans Magnusson, Torsten Wil- helmsson. 303 s. Corona Malmö/Raduga Moskva 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-564-0994-X

Sovjetisk berättarkonst innehåller åtta no- veller, varav huvuddelen skildrar förhållan- den i Centralasien och Kaukasus. Här finns många av de typiska motiven i Sovjetisk lit- teratur, den heroiserande skildringen av in- bördeskriget, landsbygdsromantiken, det stora fosterländska kriget. Konstigt vore väl annars, eftersom det här rör sig om säkra och godkända författare. Trots detta så är flera av novellerna fina skildringar av mera exotiska miljöer och människor som inte verkar ha förändrats så mycket av tidens gång. Som exempel på nutida sovjetisk lit- teratur fyller antologin måttet, även om ögonlocken ibland känns tunga.

Björn Wallgren

Bli medlem i Förr och Nu. Inträdesavgiften är
from 1984-06-01 100 kr.

FÖRR OCH NU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR

Henrik Stangerup. VÄGEN TILL LAGOA SANTA. Övers. Urban Andersson. 311 s. Atlantis 1984. Pris: ca 145:-

ISBN 91-7486-350-9

Den danske naturvetenskapsmannen Peter Wilhelm Lund reste vid mitten av 1800- talet till Brasilien. År efter år färdas han runt och samlar kunskap för att presentera en ny världsbild. Låda för låda skickar han sitt material till Danmark. Man tänkte att han skulle återvända för att skörda frukter- na av sitt arbete.

Men P W Lund stannade kvar i Brasili- en.

Kring denne man och detta tema har den danske författaren Henrik Stangerup skri- vit en mycket bra roman, *Vägen till Lagoa Santa*. P W Lund bär hela epoken med sig på sina strapatser. Det är som om Kant, Fichte, Kierkegaard, Hölderlin, Linné, Alexander von Humbolt, Lamarck, Dar- win, Aleijandinho och Danmark och Brasi- lien svävade kring honom.

Stangerup har nästan krupit in i Lund för att trovärdigt kunna förmedla honom till oss.

Lars André

Ove Stephansson. SVERIGES VAND- RING PÅ JORDEN. Ingår i Forskningens Frontlinjer. Ill. 115 s. Liber 1983. Pris: ca 58:-

ISBN 91-38-90378-4

Den geologiska vetenskapen har under de senaste 15-20 åren genomgått en revolution genom plattetektoniken. Jorden framstår in- te längre som ett försteinat gammalt klot, utan dynamiskt, stätt under ständig för- ändring, med kontinenter som bildas och bryts sönder, kolliderar och förskjuts.

Stephansson skriver enkelt och pedago- giskt och ger i sin bok en fascinerande in- blick i den nya geologin och bilden denna ger av jordens utveckling under 4,7 miljår- der år. Här färdas Sverige, efter en tur till ekvatorn, vidare norrut mot Nordkap. Här förklaras vulkanism och jordbävningar, hur malm-, gas och oljefyndigheter bildas, etc.

En bok att återvända till — i takt med nya konsekvenser och upptäckter i teorins spår. Tyvärr har förlaget gjort detta åter- vändande mycket svårt; boken faller nämligen sönder i sina beståndsdelar vid öppnan- det.

Hans Olsson

Lasse Strömstedt. SANNINGENS MI- NUT. 235 s. Hammarström & Åberg 1984. Pris: ca 125:-

ISBN 91-7638-032-7

I tredje delen av sin självbiografi berättar Lasse Strömstedt om sina första år i frihet efter tjugo års valsande ut och in på Sveri- ges fängelser, straffad för stölder och nar- kotikainnehav.

Det är en spännande bok. Den berättar inte bara om Strömstedts kamp för att hål- la sig kvar i friheten, utan också om de människor han möter och arbetar med i sjuttioalets fria teatergrupper. Det är till exempel den dråpliga historien om det en- tusiastiska men mycket omaka gänget som flyttade till Gotland för att spela revolutio- när teater för gotlänningarna.

Sanningens minut är varje minut, säger Strömstedt, och ställer det i relation till sina skuldskulor framför allt inför sina föräld- rar, men även inför sig själv. Frihet är ingenting man får, den tar man.

Åsa Hammar

Torbjörn Säfve. JAG BRINNER. 495 s.
Prisma 1984. Pris: ca 188:-

ISBN 91-518-1785-3

Säfve låter Vladimir Majakovskij under sina sista dagar värdera sitt liv som poet liksom den omvälvande perioden i Sovjetunionen 1910-30, under vilken alla förhoppningar väcks, spirar, realiseras och — krossas. Berättelsens nuid och det historiska skeendet konvergerar genom boken mot det logiska slutet: Majakovskijs självmord.

Ett viktigt tema är byråkratins framväxt och formering till maktutövande klass. Emellanåt upptäcker man att Säfve egentligen skriver om dagens Sverige. Han diskuterar genom Majakovskij socialismens väsen och möjligheter. Liksom i Majakovskij liv vävs det politiska och privata samman. Konsten, kärleken och revolutionen är de grundläggande värdena. Dödssynden heter likgiltighet.

Romanen är imponerande; ett dynamiskt språk och ett månfasetterat innehåll bakom vilket ett omfattande forskningsarbete skymtar. Mindre brister, som att Majakovskij ibland blir mycket pojkbokshjälte, överser man gärna med.

Läs! Diskutera!

Hans Olsson

Christian Braad Thomsen. FASSBINDER - En resa mot ljuset. Övers. Elisabeth Helms. Ill. 259 s. Alfabet, Barrikaden 1984. Pris: ca 105:-

ISBN 91-7712-021-3

Christian Braad Thomsen har skrivit en fantastisk bra bok om en fantastisk film-skapare. Fassbinders 39 kort- och spelfilmer, framför allt de 16 sista under åren 1976-1982, presenteras och analyseras, och hans teaterproduktion omnämns. De kontasteras mot Fassbinders liv och livsfilosofi, där författaren kan falla tillbaka på sina personliga kontakter med regissörskollegan och en intervju med Fassbinders mor kort efter dennes död. Den grundläggande tesen lyder: »det går nästan inte att dra någon gräns mellan Fassbinders liv och hans filmer». Det är liv och film som protest mot »beroendet som gör människorna olyckliga» genom »exploateringen av känslorna», och det även i politiskt sammanhang. Det taljerna beskrivs kritiskt men samtidigt med förståelse.

Talrika fotografier, en filmografi och bibliografi gör denna utmärkta porträtt-skiss än bättre.

Martin Grass

Peter Weiss. NOTISBÖCKER 1971-75. Övers. Ulrika Wallenström. Ill. 382 s. Artarkultur 1984. Pris: ca 160:-

ISBN 91-7014-191-6

Till den komplicerade men fascinerande dokumentärromanen *Moiständets estetik* publicerade Peter Weiss även sina arbetsjournaler. Deras rika flod av text- och bildmaterial är lika svårforcerad som »romanen». Men notisböckerna förmedlar på sitt fragmentariska och allomfattande sätt en nästan lika spännande läsupplevelse. Den föreliggande första delen motsvarar »romanens» första band. Vid sidan av grundmaterial (bl.a. utdrag ur diverse källmaterial, intervjuer, bilder, excerpter) redovisar författaren inspirationskällor (bl.a. reseinttryck, konstverk, »läsefrukter») och glimtar av den personliga situationen och med arbetet samtida händelser. Läsaren får på ett allsidigt sätt ta del av åtminstone ett viktigt moment i en författares skapande, »dialektiken i detta att registrera, bearbeta, söka efter en form» (s. 356).

De fascinerande anteckningarna är värda sitt — tyvärr höga — pris.

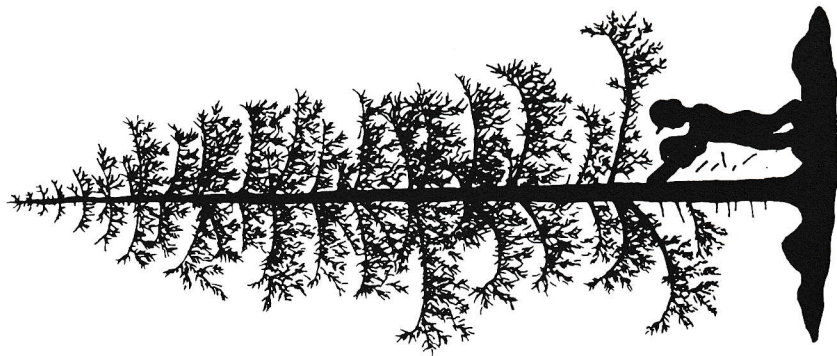
Martin Grass

Alf Åberg. DE FÖRSTA UTVANDRARNA. Ill. 310 s. Natur och Kultur 1984. Pris: ca 110:-

ISBN 91-27-01379-0

— Kom hit och du skall icke lida nöd. Du behöver knappast arbeta för ditt uppehälle. Livsmedel finns här i ett sådant överflöd att därav utkastas på gatorna ett större förråd än alla Sveriges fattiga behöver.

Så heter det i ett av de förgyllda amerikabrev som lockade nya grupper av svenskar att utvandra.

Lütfi Özkök. VINDARNAS VÄG. Foton
av förf. 78 s. Bonniers 1984. Pris: ca 70:-
ISBN 91-0-046070-2

Lütfi Özkök är mest känd som författar-
tarprättör med kamerans hjälp. Denna
hans andra diktsamling på svenska bär spår
av hans internationella erfarenheter och di-
to vänkrets.

En serie dikter porträtterar författare,
som Orhan Veli och Nazim Hikmet från
Özköks hemland Turkiet, René Char från
Frankrike, Lorca från Spanien och Artur
Lundkvist från Sverige. I en komprimerad,
bildrik, lätt surrealistisk poesi återges i öv-
rigt existensiella känslor (»Under bar him-
mel med vinden mot bröstet blir du till»),
tillvaron som resenär i tiden och världen,
stämningar av skönhet, ljus och trotsigt ve-
mod, ögonblick av sorg, kärlek och vän-
skap.

Samlingen lider av oenhet, vilken då och
då uppvägs av förtätade, starkt lysande ra-
der.

Per Helge

